

KATSAUS

2 · 69

Nauloja kulttuuri-imperialismin arkkuun

**Juhani Pietarinen • Optimistisen yhteiskuntatutkimuksen
objektiivisuuden kritiikki**

Joachim Israel • Kaksi sosialismin ongelmaa

Bengt Nordstrand • Ymmärtämisen muodoista

Jaakko Laakso • Teknostrukturi ja valta

Arto Noro • Akateeminen äpärä

S. Albert Kivisen sikermä

Silmäyksiä

KATSAUS

2 · 69

Toimittajat: Paavo Löppönen (päätoimittaja), Kimmo Pasanen, Tapio Rajavuori

(toimitussihteerit), Juha Manninen, Risto Volanen, Juhani Hakkarainen

Toimituksen osoite: Lehtikuusentie 6, Helsinki 27, puh. 410 141

Katsausta julkaisee Kulttuurikeskus—Kriittinen korkeakoulu

Tilaukset: Postisiirtotili 145421, kirjakaupat ja toimitus

Ilmestyy neljä kertaa vuodessa

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksen sisällöstä

60-luku on viimeisillään. Myös eräs aatehistoriallinen, jo muutamia vuosia sitten huippunsa ohittanut kausi on loppuillaan ja hautajaisia paitsi. Siirryttäessä vähitellen 70-lukuun alkaa 60-luvun radikalismi radikaaleimmillaankin näyttää radikaalilta liberalismilta. Sen teemat on kaluttu loppuun ja niin on oltava. Päästään jo asioihin.

Ilmaa sävyttävät myrskyisät keskustelut kolmannessa maailmassa lähestyvistä tilinteon hetkistä, valan keskittymisestä, työn ja pääoman vastakkaisuudesta, korkeakoulunuudistuksesta ja ympäristön peruselintojen järkkymisestä.

Viimeinen sana 'osallistumisesta' nauloja kulttuuri-imperialismin arkkuun

Oliko 'osallistuminen' sittenkin erehdys?

Osallistumisen vaatimus eri muodoissaan oli tämän vuosikymmenen pitkä, ehkä pisin virsi. Kun sanot ottavasi kantaa, käyt katso-massa tilaisuudet ja "harrastat yhteiskunnallisia asioita", on vanha maailma murrettu ja edistys taattu. Tämä kuvio on nyt kärsinyt haaksirikon, mutta ei taantumus sitä voittanut — miten se olisi voinutkaan. Uusimmassa tilanteessa

vaatimus on menettänyt tehonsa, ja siitä on tullut mekaaninen hokema, jolla ei onneksi tunnu olevan enää kauptohjaa. Vuosien takalsessa historiallisessa tilanteessa vaatimus oli uutta politiikkaa ja uutta ilmapiiriä luova, mutta nyt huomaamme sen olleen riittämättömän: siksi se onkin kuivunut ja kuihtunut itseensä.

Eräässä vanhassa amerikkalaisessa tutkimuksessa pyrittiin avio-liton onnellisuutta mittaamaan päivittäisten suudelmien lukumäärä-

lä; tällä hetkellä näyttää siltä, että osallistuminen olisi käsitetty vähän samaan tapaan. Ihmisten lii-kuskelu, kasaantuminen ja mukana pysymisen taito ovat vähemmän tärkeitä asioita kuin heidän työnsä tai tekemättä jättämisensä: työn laatu ja sisältö ovat vaatimimmat osallistumisen mitat. Työllään osal-listuminen jäi monista hyvistä yri-tyksistä huolimatta varsin väraaksi ajatukseksi 60-luvulla. Näyttäy-tyminen julkisilla foorumeilla ja Jonkinlainen uskonnolliseen todis-

tamiseen verrattava edistykellisyys osoitteet kuuluivat asiaan: se oli helppoa ja se toi pisteet kotiin.

Mitä osallistuminen toi esimerkiksi kirjallisuuteen? Ei ainakaan työllään osallistumista. Osallistuva lienee ollut kirjailija, joka esiintyi televisiossa, radlossa tai kirjoitti lehtiin tai jonka teoksissa vilahti päivänpoliittinen nimi. Hänen töissään ei osallistuminen muuten kuvastunut liiemmalli.

Maailmalla tilanne on ollut luonnollisesti toisenlainen. Kun meillä vielä iloittiin pornokirjoista ihasuttavana uutuuksena, ja kun älykäällä pornolla sai itselleen radikaalin maineen, tehtiin muualla dokumenttia, reportaasia niiden oloista, jotka systeemissä kärsivät. Samaan aikaan kun meillä kirjailijat leikkivät lääkärileikkijä (hyi noita poikia!), weissit, sonntagit, myrdalit ja mailerit antoivat ajateltavaa.

Kustannuspolitiikassa vallitsee vinosuuntaus vieläkin: porno suomentuu sujuvasti, lapsipsykologien kasvatusta ja koulumietteet menevät kuumille kiville, joka kustantajalta ilmestyy pari kolme avioliittoa-opasta (niitähän kyllä tarvitaan), mutta yhteiskuntafilosofian, varsinkin marxilaisuuden uudet ja vanhat klassikot jäävät suomentamatta, puhumattakaan siitä, että niihin syntyisi täällä oma lisänsä.

Saman voi sanoa tieteen tekemisestä. Jos joku professori kirjoittaa vasemmistolehteen, se on joutain niin uskomattoman radikaalia, ettei enempää auta toivoakaan. Olisi atvan liikaa odottaa kriittisyyttä esimerkiksi tutkimusaiheiden valinnassa. Kriittisyys ei kalverru perustuksiin saakka, työn tekemiseen, vaan se jää näykkäilyksi ja harrastukseksi. Se argumentti, jonka yleensä kuulee yliopistomiesten suusta (tieteen taloudel-

lisestä riippuvuudesta), on tässä tilanteessa kylläkin luonteva, mutta tämän tosiasian pitäisi nyt ainakin panna tieteen tekijät tutkimaan oman tieteesä yhteiskunnallista kontekstia ja poliittisia seurauksia.

Muodikkaat tieteet ja kulttuuri-imperialismi

60-luvun radikalismien nousu on melko tarkkaan ajoitettavissa sosiologian nousuun Suomessa. Sosiologia tarjosi käsitteellineistön, jolla saattoi nujia kleroutuneita näkemyksiä tämän tasavallan demokraattisuudesta. Se tarjosi myös radikaalin politiikan teon välineet. Sosiologiasta muodostui 60-luvun muotitiede. Tekisi mieli veikata, ettei 70-luvulla muotitiedettä olekaan.

On kyllä nähtävissä, että klinnostus biologiaan ja filosofiaan on vahvasti lisääntymässä. Tämä on tapahtunut yhdessä tärkeiden kysymyksenasettelujen muutoksen kanssa. Muotitieteestä puhuminen edellyttää kuitenkin kovin lujaa luottamusta tieteen tekijöihin, ja tämä luottamus on kärsinyt kovia kolhaisuja, kun on nähty, että tieteen tekijät ovat ostettavissa siinä missä muutkin tai ehkä helpommin, koska tarjottu hinta on suuri.

Jokainen tiede rajoittaa sitä paitsi ainoastaan yhden suppean alueen, ja jos radikaaleja ollaan, eivät mitkään rajat saa olla tyydyttäviä: hyödyllistä tietoa toki kertyy monilta suunnilta, tietoa maailman muuttamiseen. Yhden tieteen hegemoniavaatimukset on siksi paras nähdä pelkkänä kulttuuri-imperialismina, jota on vastustettava yhtä päättäväisesti kuin kaikkea muutakin Imperialismia — oli sitten kysymys sosiologiasta,

biologiasta, filosofiasta tai Yhdyvalloista.

Tieteenkritiikki, tiedepolitiikka ja korkeakouludemokratia

70-luvulla tarvitaan tieteenkritiikkiä, tieteen suuntaamista uudeleen, keskustelua tieteen arvoista ja tavoitteista. Nykyisin tiede liikkuu vallitsevien valtarakenteiden sisällä tyytyväisenä kuin kala keitiskassa useimmiten edes näkemättä surkeaa tilaansa.

Perustutkimus sijansa saakoon mutta on turha väittää, etteikö tieteellinen tutkimus monasti tää käytännön päämääriin. Kukkumma uskoisi, että lääketieteellinen tai maatalous-metsätieteellinen tiedekunta ovat olemassa pyyteetömän totuudenetsinnän takia — käyttäksemme triviaalia esimerkkiä? Jos näin on, puhutaan asiat halki.

Tutkimusprosessi on tavallisesti lähtenyt käyntiin, kun pääoma on tietoa tarvinnut. Jokin työpsykologia on tästä mainio esimerkki: se on syntynyt työpanosten kohottamiseksi työläisiä hiostamalla, ja nykyisessä muodossaan se ja sen sovellutukset palvelevat ensisijaisesti työnantajia. Kuitenkin voisi tilanne olla myös toinen. Syy siihen, ettei toisin ole, on yksinkertainen ja toisaalta problemaattinen: tiedehän on puolueetonta asiantuntevaa, kylmiä tosiasioita tunteilusta vapaata, pyyteetöntä jos toki palvelevaa. Kun tällaisiin myynteihin on vedottu, on välttytty päämääriä ja motiiveja koskevalta keskustelulta. Tämän teeman olemme ottaneet esille myös Nordstrandin artikkelissa "Ymmärtämisen muodoista".

Tämä keskustelu on nyt kuitenkin tulossa ja saavuttanee voimalle

raukoiset rantamme pikapikaa. Kun korkeakouluihin saadaan demokratia, olkoon vaikka muotopuoli, päämääräkeskustelusta tulee olenainen, välttämätön osa niiden arkipäivää. Nykyään tieteen ja opetuksen autonomiamia ei voida enää säilyttää epäpoliittisesti ts. tarttumatta päämääräkeskusteluun pontevasti. Korkeakouluopetuksen ja tutkimuksen yhteiskunnallistumista vastaa ammattien ja arkkitekemuksen tieteellistyminen. Jos korkeakouluista ja tiedettä tekevästä instituutiosta ei tule poliittisesti toimivia ja kykeneviä yksiköitä, on seurauksena korkeakoulujen joutuminen työrukkasen asemaan, toteuttamaan täysin poliittisesti tehokkaiden yksiköiden päämääriä (elinkeinoelämä jms.). Tämä merkitsisi huomattavaa yhteiskunnallisen tiedostusprosessin kaantumista ja kriittisen tutkimuksen viime pisaran ehtymistä korkeakouluissa. Ja mikä pahinta: elinkeinoelämän ja tasavallan edut eivät pitkän päälle ole samansuuntaisia.

Tieteen tekijät itse suhtautuvat keskusteluun toistaiseksi sekävin, osittain ärtynein tuntein. Se nähdään jonkinlaiseksi vaaraksi tälle maalle ja uhkaksi yliopistoille. Todellisuudessa asia on täsmälleen päinvastoin. Keskustelun, dialogin laiminlyöminen on pahimpia virheitä, minkä yliopistot ovat tehneet. Luterilaisen saarnamentaliiteetin seurauksena on ollut tiedon liittoutuminen vaieten rahan kanssa. Ja tämä on tajuttu tiedon puolueettomuudeksi. Poliitikko on tieteen erottamaton osa, päämäärävalinnat on syytä suorittaa tietoisesti eikä ottaa vastaan talvaan lahjana: jos ajetaan tietynlaista tiedepolitiikkaa, olisi kai paras myöntää se politiikaksi.

Koska tiedon ja arvostusten suhde näyttää olevan yleisesti epä-

selvä, tarvitaan aslan filosofista selvittelyä. Missä mielessä tiede on objektiivista ja missä mielessä se ei ole? Millainen suhde tieteellä on tuotantovoimlin? Yleistä spekulatiota on esiintynyt, mutta pikapuolin on syytä tarttua konkreettiseen analyysiin ja yksityistapausten selvittelyyn. On myös ratkaistava, onko yhteiskunta- ja käyttäytymistieteissä joitakin aivan erityisiä objektiivisuusongelmia. Juhani Pietarisen artikkeli tässä numerossa on meidän ensimmäinen antimme keskusteluun.

Demokratia ja suunnittelu

Päämääräkysymykset on asetettava todella laajasti. Joskus on väitetty, että esimerkiksi Euroopan historia on peruspiirteiltään jo kirjoitettu loppuun. Hyvä, jos näin on, niin siirrytään sitten kirjoittamaan kolmannen maailman historiaa.

Ylimalkaan alalla kuin alalla tulisi kysyä, miten niille keräytynyttä tietoa tai niiden tutkimusmenetelmiä voisi käyttää hyväksi esimerkiksi Juuri kehitysmäängelmien ratkaisemiseksi. On rohjetta-va ottaa joka puolella puheeksi ns. maapallon kohtalonongelmat. Tämä on tieteen harjoittajien, kuten toki muidenkin, osallistumista sanan vaativassa mielessä: osallistumiseksi teoillaan ja työllään, ei pelkästään mielipiteillään ja asenteillaan, sympatioillaan ja antipatioillaan. On tietysti hauska kuulla, mitä mieltä vaikkapa biologit ovat eri poliittisista puolueista, korkeimpien voimien olemassaolosta, sukupuolimoraalista tai kulkennäköisistä heidän tietämyksensä ulkopuolelle lankeavista asioista, mutta objektiivisesti toki tärkeämpää on kuulla, mitä he tietävät biologisesta sodankäynnistä tai siltä, ovatko he itse sen valmisteluissa mukana. On vähän väärin kuvitel-

la tätä maailmaa muuttavia tärkeitä päätöksiä, politiikkaa, pelkäsi mielivallan asiaksi. Kriittisyys on mahdollista vain avoimin silmin ja tiedostaen; kauniit sanat, sympatia ja hyvä tarkoitus eivät valittavasti riitä.

Demokraattinen uudistus korkeakouluissa on muutoksen kannalta välttämätöntä. On kuitenkin syytä muistaa, että yleinen vapaamielisyys ei ratkaise edes korkeakoulujen omia ongelmia: tarvitaan myös päättävää suunnittelua, sentralisaation ja desentralisaation dialektiikkaa. Kokonaistulokset alkavat näkyä, kun demokratia levitetään yhteiskunnan joka saarekkeelle, eikä vähiten talouselämän alueella. Siellä viime kädessä ratkaistaan kohtalonongelmat.

70-lukuun

Vaikka aatehistoria ei noudattelekaan monasti käytettyä vuosikymmenjakoa, on ilmeistä, että joitain ratkaisevia asioita on Juuri päättyvässä ja toiset tuoreet nostamassa päätään 70-lukuun siirryttäessä. Edistys ja elämä tämänkin taistelun tulevat voittamaan, mutta millainen elämä ja millainen politiikka?

70-luvun alun kulttuuripoliittisesta taistelusta tulee uudenlaatuinen pitkiin aikoihin. Se tultaneen käymään filosofisella tasolla: meidän on jatkuvasti vaadittava keskustelun syventämistä, revittävä itsesäänselvyyksinä pidettyjä premissijä, hellittyjä poliittisia jakoja. Sanalla sanoen on lopulta saatava esiin filosofinen vasemmisto ja filosofinen oikeisto. Pietari rakensi kalliolle, ja piru on sen rakennuksen perivä. Ihmisen talo on hiekkalle rakennettava.

Tämän syksyn ja alkavan vuosikymmenen merkit ovat näissä suhteissa hyvät.

Vanhan herran huolet

Kun lukee Gunnar Myrdalin äskettäistä kirjasta **Objektivitetsproblemet i samhällsforskning**, liikkuu mielessä väkisinkin kuva ansioltuneesta ja arvostetusta tutkijasta, jota alati askarruttaa elämäntyöhön keskeisesti liittyvä kysymys: Miten on yhteiskunnan tutkijan objektiivisuuden laita? Myrdalin huoli objektiivisuudesta purkautuu voittopuolisesti eettiseksi kysymykseksi, hänen tekstinsä on voimakkaasti persoonakohtaista julistusta ongelman aktuaalisesta olemassaolosta ja sen tiedostamisen vaatimuksesta, ja tämä osaltaan antaa tuon hienokeltaan aistittavan vanhan herran huolen leiman. Kysymys ei ole yksityiskohtaisesta yhteiskuntatieteiden periaatteellisen luonteen erittelystä eikä objektiivisuuden ongelman tarkastelusta yhteiskuntatutkimuksen eri vaiheissa tiedon hankkimisesta tiedon soveltamiseen.

Myrdalin huolenaiheet ovat todella sekä yhteiskuntaeettisesti keskeisiä että intellektuaalisesti (se on akateemisesti) mielenkiintoisia. Häntä askarruttaa, kuinka sosiaalitieteilijän ajattelu voi va-

pautua traditiosta, joka asustaa laajassa kirjallisuudessa ja totuutissa ajatustavoissa, kaikesta yhteiskunnan kulttuurista, sosiaalisesta, taloudellisesta ja poliittisesta miljööstä sekä vaikutuksista jotka pohjaavat tutkijan omiin persoonallisiin taipumuksiin ja yksilölliseen rakenteeseen. Tällaiset tekijät, ellei niiden osuutta kontrolloida, pyrkivät aiheuttamaan systemaattisia harhoja tutkimuksessa ja johtavat siten vääryyden tletoon. Voiko niitä ylipäättäänsä kontrolloida? Se on, onko yhteiskuntatutkimuksessa tarjolla menetelmä, jonka keinoin tutkija voi taata tulosten korkeimman mahdollisen objektiivisuuden?

Toinen suuri ongelmaryhmä on kysymys tiedon soveltamisesta.

Kuinka tutkija voi olla objektiivinen ja samalla kertaa käytännöllinen? Miten suhtautuvat toisiinsa halu ymmärtää ja halu muuttaa yhteiskuntaa? Kuinka totuudenetsintään voi yhdistää yhteiskuntaeettisiin ja poliittisiin pyrkimyksiin?

Ei tarvitse olla eettisesti yhtä intohimoinen eikä samanveroisilla tutkijan lahoilla varustettu kuin Myrdal kokeakseen nämä kysymykset puhutteleviksi.

Uskomukset ja arvostukset

Amerikan dilemmaa tutkiessaan Myrdal saattoi panna merkille, kuinka suhteellisen koulutetuillaakin valkoisilla kansalaisilla, esimerkiksi joillakin lääkäreillä, oli vahvasti väritettyjä mielipiteitä neekerien fysiologisista ominaisuuksista; uskottiin, että mustan väestön jäsenenä on oma erityinen tynpeä haju sekä paksumpi kallo ja suurempi penis kuin valkoisella. Neekerit puolestaan eivät yleensä uskoneet tällaisia väitteitä.

Ennakkoluuloiset mielipiteet ja otaksumat temmeltävät aina kun on kysymys voimakkaista ideologisiin tai etunäkökohtiin kytkeytyvistä ilmiöistä. Hyvin tyypillinen on Myrdalin mainitsema esimerkki

JUHANI PIETARINEN:

Optimistisen yhteiskuntatutkimuksen objektiivisuuden kritiikki

istaa
totu-
yht-
jaali-
ses-
sta,
per-
ilöl-
teki-
loii-
ste-
ja
toi-
da?
uk-
ka
ten
vi-

ruotsalaisten lakitieteen opiskelijoiden keskimääräisen perheasunnon suuruutta koskevasta arvosta: 4—5 huonetta ja keittiö. Oikea luku olisi ollut 1 huone ja keittiö. Opiskelijat tulivat valtaosaltaan sosiaalisen ja ekonomisen yläluokan perheistä.

Vastaavia tosiasioloita löytyy tietysti loputtomiin. Kiinnostavampaa kuin niiden luetteleminen on tässä yhteydessä kuitenkin tutkia niiden merkitystä yhteiskuntatieteiden objektiivisuuden kannalta. Luulen, että on hyödyllistä vielä hiukan seurata Myrdalin esitystä ja ottaa käyttöön eräs hänen käsitte-erottelunsa.

Mielipiteet heijastavat kahdenlaatuista käsityksiä maailmasta. Toisaalta on **uskomuksia** (beliefs), jotka ovat intellektuaalisia ja kognitiivisia ja jotka ilmaisevat käsityksemme siitä millainen todellisuus itse teossa on. Toisaalta on **arvostuksia** (evaluations), jotka ovat emotionaalisia ja ehdonvaltaisia; nämä ilmaisevat käsityksemme siitä millainen todellisuuden pitäisi olla, mikä on toivottava tai tavoiteltava tilanne. Vaikka nämä kaksi käsitysmuotoa sekaantuvat mielipiteissä toisiinsa, on välttämätöntä pitää ne erillään, koska ne ovat loogiselta luonteeltaan erilaisia. Uskomuksiin voidaan soveltaa totuuden kriteeriä, niitä voi arvioida sen mukaan ovatko ne tosia vai epätosia tai missä määrin ja missä suhteessa ne poikkeavat totuudesta. Arvostuksia — että jokin sosiaalinen tilanne on "oikeudenmukainen", "oikea" tai "toivottava" — ei voi arvostella eikä mitata samanlaisten objektiivisten kriteerien mukaan.

Uskomusten tavoin arvostuksetkin ovat kuitenkin sosiaalisia faktoja, jotka empiirinen tutkimus voi todeta. Tämä saattaa olla vaikea tehtävä, koska ihmiset usein salaavat arvostuksiaan ja, ehkä vielä tavallisemmin, "naamioivat" nuo arvostukset siten, että ne vaikut-

tavat todellisuutta koskevilta uskomuksilta. Arvostukset itse asiassa esitetään usein totuutta koskevinä käsityksinä. Ihmiset uskovat, mitä he haluavat uskoa, mikä palvelee arvostuskompromissin päämäärää. Uskomukset ovat siten systemaattisesti ja mielekkäästi virheellisiä. Myrdal esittää kuvaavasti, että kaikki tiedon puute — kaiken tiedon tavoin — pyrkii olemaan opportunistista.

On myös toiseen suuntaan kulkeva vaikutus: uskomusten muutoksia seuraa muutoksia arvostuksissa. Tästä syystä todellisuuskäsityksiä koskevista muutoksista usein tulee yhdistetty intellektuaalinen ja moraalinen, sekä uskomuksia että arvostuksia koskeva katharsis. Esimerkiksi neekereitä koskevien tutkimusten tulokset ovat korjanneet joitakin ennakkoluulon värittämiä mielipiteitä, jotka sisältävät voimakkaita arvostuksia. Muutos ei kuitenkaan yleensä tapahdu ilman ankaraa vastarintaa, koska yleensä on vaikeata muuttaa voimakkaana tyköistuvaa arvostusjärjestelmää.

Yhteiskuntatieteiden tehtävä

Ihmisten käsityksiä koskeva erottelu uskomus- ja arvostuskomponentteihin on ilmeisen relevantti myös yhteiskuntatieteiden kohdalla. Näiden tieteiden, sosiologian, kansantaloustieteen, historian, sosiaalipsykologian, psykologian sekä hallintotieteen eräs tärkein tehtävä on tuottaa uskomuksia, se on kriittisesti ja tunnollisesti hankittuun **evidenssiin perustuvia uskomuksia**. Mutta pystyvätkö nämä tieteet tuottamaan sellaisia yleisiä lainalaisuuksia ja teorioita, sellaisia hypoteeseja, jotka ovat puhtaita uskomuksia eivätkä sisällä arvostuskomponenttia?

Myrdal näyttää olevan pitkälle optimisti. Hän korostaa, että yhteiskuntatieteen henki on etsiä ob-

jektiiivista totuutta. "Tätä en katso vain moraaliseksi säännöksi, vaan se kuvaa tosiasiallista olotilaa. Vaikka tutkijan lähtökohta perustuisikin harhaiseen näkemykseen ongelmasta, tutkimuksen harjoittaminen itse vähitellen ohjaa näkemykset oikeaan". Lisätessään tietoa ja puhdistuessaan vääristä uskomuksista yhteiskuntatiede tällä tavoin luo pohjan yhä tehokkaammalle kasvatukselle — pyrkimyksille tehdä ihmisten uskomukset rationaalisemmiksi ja pakottaa arvostukset päivänvaloon.

Tutkimusta uhkaavat harhat

Mutta kokenut viisas liittää optimisimiinsa varauksen. Ei pidä ajatella, että yhteiskuntatieteiden lääkittävä kyky olisi silmänräpäyksellinen ja kaikkeen tunkeutuva prosessi. Yhteiskunnan tutkijat pettävät itseään uskoessaan naiivisti, etteivät he, toisin kuin muut ihmiset, toivo pääsevänsä lopputuloksiin, jotka palvelevat yhteiskunnan ennakkoluuloja. Kirjassaan **The political element in the development of economic theory** Myrdal esittelee systemaattisesti harhoja, joita esiintyy klassisessa ja uusklassisessa talousteoriasa. Hän joutuu toteamaan luonnonoikeudellisten ja utilitarististen moraalifilosofioiden vaikutusvoimaisen osuuden talousteorioiden synnys-
sä. Tästä perinnöstä johtui pitkäl-

le, että Englannissa rikas väestönkerros dominoi taloutta kuten kaikkia muitakin kulttuurin muotoja. Esimerkkinä harhaisuudesta on termin "työttömyys" puuttuminen talousmiesten kirjoituksista tai yleisestä keskustelusta ennen 1800-luvun loppujaksoa, vaikka termin tarkoittama ilmiö oli jokapäiväinen.

Aasialaisen draaman seuraaminen on saanut Myrdalin vakuuttaneeksi, että kaikki niin siirtomaajalta polveutuvat kuin maailmansodan jälkelsetkin tärkeät käsitteet, teoriat ja mallit ovat olleet harhaisia. Diplomatia ja toiveajatelu, siten kuin nämä ilmenevät kylmässä sodassa, ovat voimakkaasti vaikuttaneet moderniin tutkimustapaan. Sellaiset käsitteet kuin "vapaa maailma", "vapaa Aasia", "kehitysmaat" jne. osoittautuvat systemaattisesti harhaisiksi, ja harhainen tutkimusjärjestelmä johtaa väärään käsitykseen todellisuudesta ja virheellisiin käytännöllisiin ja poliittisiin johtopäätöksiin.

Samoin sellaiset käsitteet kuin "tasapaino", "tasa-arvoisuus", "stabiili", "normaali", "sopeutuva", "viivästyminen", "funktio" jne. ovat aina ja kaikissa yhteiskuntatieteissä olleet analyysin ja poliittisen johtopäätöksen välisenä siltanä. "Objektiivinen" tutkimus on esittänyt ne osana käsitevälineistöä, mutta itse asiassa niiden käyttöä ovat ohjanneet monenkirjavat normilähteet.

Arvopremissien pelastava vaikutus

Myrdalin kanta yhteiskuntatieteiden objektiivisuuteen on hämmäntävä. Ajoittain hän tuntuu olevan viime käden optimisti: vaikka käytännössä on erilaisia esteitä, periaatteessa on mahdollista päästä

arvoista riippumattomiin yhteisöjen ja yksilöiden käyttäytymistä koskeviin uskomuksiin. Mutta tämä ei vielä näytä paljastavan Myrdalin todellista karvaa. Toisaalta hän esittää täysin selvästi, että on virheellistä ajatella objektiivista yhteiskuntatutkimusta siinä traditio-naalisessa mielessä, mikä merkitsee riippumattomuutta kaikista arvokäsityksistä. "Päinvastoin, jokainen sosiaalisen ongelman tutkimus on ja sen täytyy olla arvostusten määräämä. Puolueetonta yhteiskuntatiedettä ei ole koskaan ollut eikä sellaista voi loogisista syistä olla". Tämä viittaa siihen, että Myrdal onkin viime käden pessimisti.

Mitä sitten objektiivisuus sisältää? Myrdal päätyy seuraavaan. Arvopremissit itse asiassa ja välttämättä (so. loogisesti välttämättä) määräävät sosiaaltieteellistä tutkimusta. Nämä premissit voidaan kuitenkin kätkeä, tutkija voi jättää ne tiedostamatta, ne jäävät implisiittisiksi ja ovat harhoille avoinna. Ainoa tapa pyrkiä "objektiivisuuteen" teoreettisessa analyysissä on tuoda arvostukset täyteen päivänvaloon, tehdä ne tietoisiksi ja osoittaa selvästi miten ne määräävät teoreettista tutkimusta. Arvolatautuneiden käsitteiden käyttö ei sinänsä ole haitta, kunhan ne on selvästi määritelty avoimesti esitettyjen arvopremissien avulla. Jo näiden premissien selvä ja konkreettinen esittäminen vie askelen kohti maalia: kohti tutkimuksen rehellisyyttä, selvyyttä, objektiivisuutta ja tehokkuutta.

Myrdalin dilemma

Toistan vielä, että Myrdalin kanta yhteiskuntatieteiden objektiivisuuteen on erittäin hämmäntävä. Tämä johtuu eräistä periaatteellisista vaikeuksista, jotka hänen käsityksensä väistämättä joutuvat kohtaamaan. Ajatellaan esimerkiksi nuorten seksuaalista käyttäytymistä selvittäviä sosiologisia tut-

kimuksia. Jotta näiden objektiivisuus kasvaisi, aslanomaisten tutkijoiden tulisi esittää eksplisiittisesti omat arvolähtökohtansa, niin etteivät ne aiheuttaisi harhaa tuloiksissa. Mutta miten ne arvopremissit saadaan selville? Vaikeus on usein juuri siinä, ettei tutkija itse niitä tiedosta. Tästä pulmasta Myrdal on toki itse tietoinen; hänen ohjeensa on, että tutkijoiden arvopremissit on tutkittava empiirisesti, on siis tehtävä sosiologinen tutkimus. Seuraava kysymys on selvä: entä sitten kun tämä toinenkin tutkimus edellyttää omat arvopremissinsä? Onko nekin tutkittava ja jatkettava tätä rataa **ad infinitum**? Näin käy välttämättä, ellei ketjun jokin vaihe perustu pelkkiin objektiivisiin faktoihin. Arvopremissit eivät voi eivätkä saa olla loogisesti välttämättömiä.

Engelman ydin on tämä: Jos lähdetään siitä, että tosiaslaväittämien ja arvoväittämien kesken on mahdollista tehdä looginen ero, **periaatteessa** täytyy, tavalla tai toisella, olla keino ratkaista kaikista yhteiskuntatieteiden väittelsistä ovatko ne faktuaalisia uskomuksia vai arvostuksia. Näin täytyy myös olla mahdollista saada objektiivista tietoa yhteiskunnallisista ilmiöistä. Nähdäkseni tällaista tiedon, ei tieteen, arvovapauden optimismia voi johdonmukaisesti puolustaa ja yrittää jossain määrin vielä näin tehdäkin. Toisaalta on esitetty, ettei arvo- ja tosiaslaväittelä voi yhteiskuntatieteissä lainkaan erottaa toisistaan. Nämä tieteet ovat luonteensa puolesta arvosidonnaisia. Myrdal eräistä toiseen suuntaan viittaa vasta sanonnoistaan huolimatta on viime kädessä optimisti. Ollakseen johdonmukainen hänen täytyy sitä olla — tämä näet seuraa erotte-
lun uskomukset — arvostukset tekemisestä.

Tässä sanotun perustelu vaatii hieman lähempää yhteiskuntatieteen luonteen tarkastelua.

Tiedonhankintaprosessin objektiivisuus

Kukaan, joka on hiukan perehtynyt sosiaalitieteellisen tutkimuksen tekemiseen, tuskin uskoo vilpittömästi tällaisen tutkimuksen kulun täydelliseen objektiivisuuteen — yhtä vähän kuin edes nimeksi avoimielisesti asioihin suhtautuva kansalainen uskoo kirkkain silmin oikeuslaitoksen järkkymättömään puolueettomuuteen. Havaintojen tekoa, jopa suhteellisen ankarasti kontrolloidussa laboratorioolosuhteissa, samoin kuin käsitteiden ja menetelmien valintaa, yleistysten tekemistä ja yleensä kaikkea tutkimusprosessiin kuuluvaa ohjaavat monet tutkijan toiveet ja ennakkokäsitykset, hänen arvojärjestelmänsä ja ideologiset kannanottonsa. Myrdalin dokumentaatiot ovat tästä vakuuttavia esimerkkejä.

Mutta näiden salakarien mukanaolo ei vielä välttämättä aiheuta sosiaalitieteiden objektiivisuuden haaksirikkoa. Salakarit voi periaatteessa paljastaa. Tämä edellyttää kuitenkin objektiivista tietoa tutkijoiden käyttäytymistä ja tekoja ohjaavista tekijöistä, lähinnä psykologisia ja sosiologisia faktoja. Periaatteessa siis, **jos** nämä tieteet pystyvät tarjoamaan tarvittavaa puolueetonta tietoa, ja mikäli lisäksi tutkijoita pystytään tämän tiedon pohjalta sopivasti "manipuloimaan", on lupa kuvitella päästävän harhattomaan tiedonhankintaprosessiin.

Eräs kaiken aikaa vaikuttava ja virhelähteitä paljastava tekijä on tutkimuksen julkisuus ja tähän sisältyvä kriittinen keskustelu. Täs-

sä Myrdalin ehdotus julkisista arvopremisseistä on erittäin suositeltava ja auttaa varmasti erilaisen salakarien paikantamisessa ja niistä varoittamisessa. Paljastamisen mahdollisuudet luonnollisesti kasvavat sitä enemmän mitä erilaisemmista ajatuskouluista kriittiki saa alkunsa.

Yhteiskuntatieteellisten väittämien arvosidonnaisuus

Tiedonhankintaprosessiin sisältyvät harhaa aiheuttavat tekijät eivät siis välttämättä niistä sosiaalitieteiltä objektiivisuuden mahdollisuutta. On olemassa kuitenkin hyvin pitkälle menevä argumentti sen puolesta, etteivät yhteiskuntatieteet voi olla arvovapaita. Tämä argumentti perustuu ajatukseen, että tosiasiat ja arvot ovat sillä tavoin toisiinsa kytketyt, ettei niitä ole mahdollista lainkaan erottaa. Kaikki väittämät, niin yksittäisiä havaintotuloksia kuin yleistyksiä esittävät lauseet ovat välttämättä arvosidonnaisia. Eettisesti neutraali yhteiskuntatiede olisi siten periaatteessa mahdoton eikä vain käytännössä valkea toteuttava.

Tällainen näkemys kytkeytyy oleellisesti eräisiin ymmärtävän yhteiskuntatieteen keskeisiin oppikappaleisiin, ymmärrettiinpä tämä ymmärtävä lähestymistapa jo toivottavasti sivuutettuna vanhana "henkittieteellisenä" suuntana tai paljon sofistikoitumpana ja vakavasti otettavana winchiläisenä tai hermeneuttisena ajatteluna. Jotta tiede voisi kuvata jonkin toiminnan "julmana" tai puhua "neuroottisesta" käyttäytymistavasta tai esittää, että jossakin yhteiskunnassa harjoitetaan "riistoa" näitä käsitteitä on välttämättä käytettävä niiden normaalissa, so. tutkitavassa yhteisössä käytetyssä merkityksessä; muutoin tiede ei voi ymmärtää, mistä tosiaslassa on kysymys. Koska tällaiset käsit-

teet sisältävät sosiaalisessa käytössä välttämättä moraalisia ja eettisiä arvostuksia, myös tiele on sellaisista pääsemättömissä.

Tässä joudumme syvälle. Uskon kuitenkin, että on mahdollista lyhyestikin esittää pari näkökohtaa sen perusteluksi, miksi yhteiskuntatieteiden ei pidä olla ymmärtäviä. Tai oikeammin, miksi niiden ei pidä olla yksinomaan ymmärtäviä: lähinnä ymmärtäminen (lähinnä winchin tarkoittamassa mielessä) on tietenkin aina välttämätöntä esimerkiksi observaatioaineiston hankkimisessa, ja sillä on luonnollisesti oleellinen heuristinen merkitys.

Leimaako yhteiskuntatieteillä alkoholistin?

Sellaiset yhteiskuntatieteilijän vakiovarusteisiin kuuluvat käsitteet kuin "alkoholisti" tai "rikollinen" kelpaavat hyvin esimerkiksi. Nämä ovat taatusti vahvan yhteiskunnallisen moraalistandardin läpitukenmia käsitteitä ja niiden sisältö määräytyy suuresti tutkittavan viiteyhteisön mukaisesti. Mutta yhteiskuntatieteilijän ei nimenomaan pidä käyttää näitä käsitteitä, tutkiessaan alkoholismiin ja rikollisuuteen liittyviä ilmiöitä, samalla tavoin kuin yhteisön jäsenet niitä käyttävät. Hänen tulee käyttää niitä tavalla, joka tekee mahdolliseksi neutraalin, ja tähän haluan tulla, objektiivisen käytön.

Analogia luonnontieteistä voi olla avuksi. Eläinlääkäri voi eettisesti neutraalisti määritellä, onko joku eläin aneeminen vai ei. Sanomalla "eettisesti neutraalisti" tarkoitan sitä, että ainoat kriteerit mitä hän käyttää määrittäessään, onko eläin aneeminen vai ei, ovat tietyt aneemisuuden "objektiiviset" tunnusmerkit (punaisten verisolujen vähyyt jne.). Se, pitääkö

hän anemiatilaa hyvänä tai huonona, ei vaikuta eikä sen pidä vaikuttaa arviointiin. Aivan samoin yhteiskuntatieteissä tulee pyrkiä objektiivisiin alkoholistin tai rikollisen määrittelypyrkimyksiin: on sovittava mikä todettavien käyttäytymispiirteiden profiili luokitellaan "alkoholistin" tai "rikollisen" profiiliksi. Tällöin tietysti näiden käsitteiden merkitys poikkeaa täysin niiden normaalista sosiaalisesta merkityksestä, jos yhdestä normaalista merkityksestä on edes lupa puhua.

Tällainen arvostuksia sisältävien käsitteiden "objektivoiminen" on jotain aivan muuta kuin mitä Myrdal objektivoinnilla tarkoittaa. Se ei ole arvokäsitteiden kätkemistä tosiasjaväittämiin, vaan käsitteiden puhdistamista arvostuksista. Vielä oikeammin: se on moraalistandardeista vapaiden käsitteiden luomista.

Päämäärä on silti sama, mihin Myrdal pyrkii ehdotuksellaan arvopremissien käytössä: objektiivisten tosiasjaväittämiä mahdolliseksi tekeminen. Ilman näitä yhteiskuntatieteillä ei ole sitä lääkitsevää voimaa, mikä on niiden eräs perustehtävä, nimittäin yhteiskunnassa vallitsevien ennakkoluuloisten mielipiteiden korjaaminen. Ilman objektiivista tietoa ei tule koskaan mahdolliseksi kasvattaa sosiologeja, psykiatreja, psykologeja tai muita tieteellisen koulutuksen saaneita yhteiskunnan palvelijoita, jotka pystyvät suhtautumaan neuroottikoon, alkoholistiin tai nuorisorikolliseen ennakkoluulottomasti, yhteisössä vallitsevista tuomitsevaisuuksista arvostandardeista vapaasti ja — tekee todella mieli sanoa — humanisti ja heidän käyttäytymistään ymmärtävästi. Samaten näin hankittu ymmärtämi-

nen, joka on winchiläiselle käsitteelle jokseenkin vastakkainen, on korvaamaton apuneuvo yhteiskunnan moraalistandardien muuttamiseksi.

Yhteiskunnallisen tiedon soveltaminen

On tietenkin lattea truismi todeta, että yhteiskunnan erilaiset organisaatiot, valtiovalta, tuotantolaitokset, liikeyritykset, oppilaitokset, uskonnolliset instituutit, taideinstituutit, erilaiset pienryhmät ja vieläpä yksittäishenkilöt tarvitsevat yhteiskuntatieteen palveluksia päätösten tekoon. Mutta näin on, ja on erittäin oleellista ymmärtää eräät päätöstilanteen yleiset piirteet ja nähdä tältä pohjalta sosiaalisia ilmiöitä koskevan tiedon objektiivisuuden merkitys.

Päätöstilanne on edessä silloin, kun on valittava jokin vaihtoehtoisista toimintamahdollisuuksista. Päätöksen teko edellyttää kolmea seikkaa: (1) Päätöksen tekijän on ajateltava mitkä ovat valinnan kaikki relevantit seuraukset, (2) päätöksentekijän on pystyttävä ennustamaan kustakin valinnasta koituvat seuraukset ja (3) päätöksentekijän on suoritettava seurausten arvottaminen. Jo tämä luonnehdinta osoittaa, mihin päätöksentekijä ensi sijassa tarvitsee tieteen tuloksia: kysymyksen (2) ilmaisemaan ongelmaan. Hän tarvitsee niiltä ennusteiden tekemiseen, so. hänen on tunnettava muotoa "Jos toimit tavalla A, tuloksena on tilanne B (tietyllä todennäköisyydellä)" **ceteris paribus** olevia lainalaisuuksia.

Yhteiskuntatieteen tehtävä on tuottaa näitä lainalaisuuksia. Kansantaloustiede tutkii taloudellista käyttäytymistä koskevia lainalaisuuksia. Näitä valtiovalta samoin

käsi-
äinen,
htels-
utta-

n

to-
aiset
otan-
ililai-
tiot,
ryh-
tar-
ive-
utta
ista
een
oh-
van

in,
oi-
ta.
ea
on
an
2)
n-
il-
n-
n-
n-
jä

e

3.

kuin yksityiset liikeyritykset, teolisuuskonsernit ja muut päättävät instituutit tarvitsevat päätöksiä tehdessään. Valtio-oppi ja sosiologia tutkivat ihmisten äänestyskäyttäytymistä koskevia ilmiöitä. Näiden tutkimusten tuloksia puolueet tarvitsevat päätöksissään. Sosiaalipsykologia ja psykologia tutkivat poikkeavaa käyttäytymistä. Todettuja lakeja tarvitaan mielenterveys-työssä eteen tulevissa päätöksissä. Lainalaisuuksia tarvitsevat yhtäläillä kehitysmaat, vapautusrintamat, vallankumousliikkeet, Mao, Breshnev ja Rihtniemi. Jotta tilanne ei kävisi täysin sietämättömäksi, jotta toiminnan seurausten arviointi ei olisi täysin virheellisten kuvitelmien ja toivelden varassa, päätöksentekoon sovellettavien tulosten tulee olla mahdollisimman luotettavia ja objektiivisia. (Vielä avuttomampi kuin arvosi-donnaisia käsityksiä tarjoava tiede on winchiläinen ideaali, joka ei pysty antamaan mitään ennusteita). Näin on ymmärrettävä esimerkiksi Carnapin ja Jeffrey'n kanta, että tiedemiehen tehtävä on varustaa erilaiset hypoteesit todennäköisyyslukuilla (konfirmoida hypoteesit) ja antaa tuloksensa yhteiskunnan päätöksentekijöiden käytettäväksi.

Seurausten osoittamisen ja arvojärjestelmien kritiikki

Tämä kanta on kuitenkin ymmärrettävä oikein ja asetettava tarkoitustaan vastaavalle paikalle. Tieteen perimmäinen tehtävä on tuottaa yhä todennäköisempiä ja luotettavampia lakeja. Tästä ei millään muotoa seuraa, että yhteiskuntatieteilijän tai yleensä tutkijan tehtävä olisi rajoitettava tähän.

Näin on ajateltu, ja tällainen ajattelu on ollut eräiden jälkiteollisten yhteiskuntien keskeisimpien kriisin alkulähteenä.

Kun ajatellaan erilaisia yhteiskunnallisia päätöstilanteita, yksi selvä piirre niissä on, että relevanttien seurausten määrä kasvaa varsin suppeaksi. Ne määräytyvät aina jonkin spesifin arvojärjestelmän mukaan. Tehtaan perustaja ottaa huomioon vai kuljetusten kustannukset ja verrattavat mahdolliset tekijät, ei sitä kuinka paljon tehdas mahdollisesti antaa työttöisyyttä tai missä määrin se hävittää vihreitä niittyjä ja turmelee sinisiä poukamia. Mainosliikkeet ajattelevat vain mainostensa tehokkuutta, eivät sitä salraaksi tekevää amerikkalastavan visuaalisen melun määrää, millä meitä pilnataan. Tässä mainittuja vaihtoehtolinen osoittaminen päätöksentekijälle ei vielä vaadi ihmeellistä tieteellistä koulutusta, tämä voi olla oleva paremminkin esteenä, mutta usein yhteiskunnan tutkijalla on hallussaan parempi tieto toiminnan seurauksista kuin päätöksentekijällä, ja hänen olisi luotava ne julki.

Mutta on toinenkin vielä selvempi tiedon soveltamiseen liittyvä kysymys, josta näyttää seuraavan, ettei tieteen tämä aspekti voi missään olosuhteissa olla arvovapaa. Tämä on seurausten, sitten kun niistä on päästy yksimielisyyteen, arvopainon punnitseminen. Punnukset määrää aina arvojärjestelmä, näin päätöksentekijä valitsee mikä seuraus katsotaan hyväksi ja tavoiteltavaksi, mikä huonoksi ja epäsuotavaksi. Miksei yhteiskuntatieteilijä voisi olla elimellinen osa päätöksentekijää?

Se, että tieteen edustajat on

ajateltu vain puolueettomiksi ja objektiivisiksi yleisten säännönmukaisuuksien tuottajiksi ja ettei heidän kaikkia mahdollisuuksiaan tiedon soveltamisprosessissa ole tiedostettu, on johtamassa pahaan kriisiin. New York Timesin uutispalvelun mukaan Yhdysvaltain tiedeakatemian puheenjohtaja Philip Handler on väittänyt amerikkalaisen yleisön "kasvavan tieteeseen kyllästymisen" johtuvan siitä, että tiede yhdistetään "hivittävään sotilaalliseen tuhoivoimaamme, ydinaseittemme ja ohjustemme merkitsemään terroriin, automaatioon ja sen aiheuttamaan teknologiseen työttömyyteen sekä kaupunkilaistumiseen ja ympäristön saastumiseen". Maaliskuussa n. 30:n yliopiston professorit ja jatko-opintot ja harjoittavat opiskelijat julistivat tauon tutkimustyössään ja kokoon-tuivat keskustelemaan yhdessä siitä, miten tieteellistä totuutta on käytetty väärin ja miten tiedemiesten tulisi kääntää toimintansa sotilaallisesta tutkimuksesta yhteiskunnallisesti rakentaviin päämääriin. Tiedemiehet ovat tajunneet, että heitä käytetään hyväksi vain aseiden valmistukseen, mutta ei politiikasta päätettäessä. Vietnam on osoittanut kourilintuntuvasti, että sotilaallisen tutkimuksen päämaali on tarkoitukseton ihmisten tappaminen.

Ei tarvitse mennä Amerikkaan. Vietnamin voi korvata suomalaisella tutkimustulosten sijoituskohteella ja insinööritieteilijän edustajan yhteiskuntatieteilijällä. On onnellista, että sama kriisi on edessä.

Alla oleva kirjoitus on julkaistu lehdessämme, koska se sisältää mielestämme suhteellisen edustavaa tietoa niistä kysymyksenasetteluista, jotka hallitsevat tämänhetkistä yhteiskuntafilosofista ja käytäytymistieteiden periaatteellista keskustelua. Jos — ja toivottavasti kun — yhteiskunta- ja kulttuuripoliittinen keskustelu 70-luvulla syvenee filosofiseksi, lienevät tässä artikkelissa esiintyvät teemat eräitä keskeisimpiä: niistä versovat tai jatkavat kasvuaan ne yhteiskuntafilosofiat, joilla tämän maan politiikkaa tehdään.

Artikkeli on hieman lyhennetty käännös "Häften för kritiska studier" 1/69:ssä julkaistusta kirjoituksesta. Artikkelin pohjautuu norjalaisen filosofin Dag Österbergin teokseen "Om förstelseformer".

BENGT NORDSRAND:

Ymmärtämisen muodoista

Konrad Marc-Wogaun teoksessa "Filosofisk uppslagsbok" määritellään **empirismi** "tietoteoreettiseksi näkökannaksi, joka olettaa, että kokemus on tiedon lähde ja perustus. Kokemuksella ymmärretään tavallisesti aistivaikutelmia tai välittömiä aistihavaintoja". **Rationalismi** määritellään samassa kirjassa "näkökannaksi, jonka mukaan todellisuus tai tietyt todellisuuden alueet voidaan täysin ymmärtää yksin järjellä".

Empiristien ja rationalistien välisen debatin luullaan yleensä päättyneen **loogiseksi empirismiksi** kutsutun filosofisen suunnan myötä, joka levisi voitokkaana anglosaksisessa maailmassa 1930-luvulla. Monien mielestä kysymys oli ratkaistu. Analyttiset väitteet (loogiset ja matemaattiset), ts. väitteet, joita ei voi kieltää tai asettaa kyseenalaiseksi ilman ristiriitaa, oivalletaan ajattelun, järjen avulla. Synteettiset väitteet, ts. sellaiset — olkoon sitten tosia tai epätosia — jotka

aivan hyvin voidaan kieltää ilman ristiriitaa, oivalletaan sitävastoin kokemusten kautta — kullakin paikansa.

Dag Österberg kiistää kirjassaan, että ongelma olisi muka ratkaistu. Hänen pääteesinsä mukaan on ymmärretty väärin se, mitä kiista koskee. Vaikutelmaksi on jäänyt, että ongelmana on ollut, saadaanko tietoa, ymmärtämistä kokemuksen avulla käyttäen aisteja vai yksinomaan ajattelutoiminnalla. Siksi on vaikuttanut siltä, että looginen empirismi olisi löytänyt lopullisen ratkaisun, jossa sekä ajattelulla että kokemuksella on oma tehtävänsä. Tämä synteesi on **hypoteettis-deduktiivinen metodi**, joka on toiminut sekä luonnontieteellisen että yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tienviittana. Tämä metodi ei ole puhtaasti empirinen eikä puhtaasti rationalistinen, vaan se koettaa tutkia todellisuutta "erityisellä järjestelmällisen kokemuksen muodolla, **tieteellisellä kokeella**". Ensimmäin

"oletetaan jokin todellisuudessa oleva riippuvuus, sitten sitä todennetaan kokeen avulla ja sen jälkeen konstruoidaan sääntö, jonka mukaan tämä riippuvuus voidaan johtaa loogisesti tai matemaattisesti toisista samantyyppisistä riippuvuuksista. Ensimmäin ollaan rationalisteja, sitten empiristejä ja sitten jälleen rationalisteja".

Koska hypoteettis-deduktiivinen menetelmä korostaa kokemuksen ja ajattelun välistä vuorovaikutusta ja se on samanaikaisesti saanut harhaanjohtavan nimityksen "empirismi", on tämä Österbergin mukaan johtanut siihen, että jokainen ei-empirismi ymmärretään helposti väärin. "Pidetään itsestäänselvänä, että ei-empirismien on korostettava jotain muuta kuin aistihavaintojen käyttöä: sisäistä ääntä, mystistä intuitiota tai ajatuksen voimaa".

Österbergin mukaan kiistassa ei ole kysymys siitä, "tarvitsemmeko kokemusta päästäksemme tietoon". Kiistassa on kysymys siitä, "millaista kokemusta tarvit-

semme ja millainen on kokemuksen ja koettavan asian välinen suhde".

Ulkoiset, identtiset ja sisäiset suhteet

Österberg aloittaa kirjansa erottamalla toisistaan kolmenlaiset suhteet, relaatiot: ulkoiset, identtiset ja sisäiset.

"Johonkin asiaan ei vaikuta siihen **ulkoisessa** suhteessa oleva seikka; ts. se pysyy samana, suhtautuupa se sitten millä lailla tahansa asiaan, joka on sen suhteen ulkoinen." "Ulkoisen suhteen osat ovat **identtisiä** itsensä kanssa ja ne eivät viittaa millään tavoin johonkin muuhun." Kahden asian välinen suhde on **sisäinen**, jos "molemmat saavat merkityksen ainoastaan toistensa avulla. Ne viittaavat toisiinsa. Ne muodostavat yhdessä kokonaisuuden".

Nämä käsitteet ovat itsessään puhtaasti loogisia. Mutta on välttämätöntä ymmärtää niiden sisältö;

se tapahtuu parhaiten esimerkkien avulla.

a) **Ulkoiset suhteet** "Helminauhassa olevat helmet pysyvät helminä riippumatta siltä ovatko ne yhdessä nauhassa tai ei. Lanka on helmien välinen ulkoinen side." Toinen esimerkki on Humen kuuluissa syynkäsite, joka johti siihen, että syyn ja seurauksen suhteen ajateltiin olevan ulkoisen. Ulkoinen side on satunnainen, kontingentti.

b) **Identtiset suhteet.** Säännöllinen on Österbergin mukaan satunnaisen, ulkoisen vastakohta. "Sääntö olettaa että kun jokin toistuu, toistuu myös jokin muu, ts. sama tai sen kanssa identtinen asia tapahtuu. Kun teemme johtopäätöksen jostain säännöstä johonkin säännön piiriin kuuluvaan asiaan, teemme identtisyysjohtopäätöksen. Säännön soveltaminen merkitsee sen toistamista, siis identiteetin ilmaisemista."

c) **Sisäiset suhteet.** "Usein

sanotaan, että taideteoksessa on osien ja kokonaisuuden suhde sisäinen: kaikki osat tulevat ymmärrettäviksi toistensa ja kokonaisuuden avulla, ja kokonaisuuden voi puolestaan ymmärtää osien avulla."

Parhaan käsityksen näistä käsitteistä saa tarkkaillemalla tapaa, jolla Österberg niitä käyttää. Hänen esityksessään on kaksi osaa, kriittinen ja konstruktioivinen. Ensimmäisessä osassa kritisoidaan neljää erilaista tiedonhankkimisen metodia, neljää ymmärtämisen muotoa. 1) **Empiristien** (sellaisena, kuin sitä esittävät klassikot Locke ja Hume) tärkeimpänä tunnusmerkkinä Österberg ei pidä tiedon hankkimisen perustamista aistikokemukseen, vaan sitä, että kokijan ja koettavan välinen suhde on ulkoinen. Empiirisen kysymyksen tunnusmerkkinä ei ole se, että siihen voidaan vastata kokemuksen avulla, vaan se, että siihen löytyy satunnainen vastaus.

2) **Transkendentiaaliselle** ja 3)

fenomenologiselle metodille on yhtelstä se, että ne koettavat osoittaa kokemuksen olevan identtissä suhteessa koettavaan. Näiden metodien voidaan sanoa olevan rationalistisia: transkendentiaalinen metodi on rationalistinen siksi, että se koettaa löytää käsitteitä, "joiden sanotaan muodostavan todellisuuden" ja fenomenologinen menetelmä siksi, että "se koettaa korvata tiedon todellisuuden välittömällä kokemuksella". **Hypoteettis-deduktiivinen** metodi on ulkoisen ja identtisen ajattelun synteesi.

Muutoksen ongelma

Österberg kritikoit kaikki näitä perinteellisiä ymmärryksen muotoja, tiedonhankkimistapoja, mukaanlukien hypoteettis-deduktiivinen menetelmä, osoittamalla monin esimerkein, että on suuri joukko inhimillisesti keskeisiä ilmiöitä, joita ei voida ymmärtää niiden avulla. Erikoisesti **muutoksen ongelma** kiinnostaa Österbergiä. On olemassa monia muutosilmiöitä, joita ei voi käsittää ulkoisina, ts. sarjana toisistaan riippumattomina asiantiloina, eikä identtisenä tietyn säännön toistamisena. Muutokset sisältävät aina jotain uutta ja ennustamatonta, mutta ne kuitenkin viittaavat edeltäneisiin tiloihin. "Se joka muuttuu ja muutoksen laatu muodostavat kokonaisuuden." Monet muutokset voidaan ymmärtää ainoastaan sisäisinä suhteina.

Österbergin muutoksen ongelma on oleellisesti sama kuin kreikkalaisen filosofin **Herakleitoksen identiteetti-ongelma**. Urho Kekkonen 1956 ja Urho Kekkonen 1969 eivät ole sama asia. Urho Kekkonen on muuttanut ulkonäkönsä, ja hän on myös muuttanut mielipiteitään. Kuitenkin on kyseessä koko ajan yksi ja sama henkilö. Urho Kekkonen ei ole eri ajankohtina identtinen samassa merki-

tyksessä kuin Aamutähti ja Iltätähti ovat identtisiä tai kuten kaksi esinettä ovat identtisiä muodon, värin, koon jms. suhteen. Henkilön identiteetti on Herakleitos-tyyppistä identiteettiä: on kysymys nykyisyyden, menneen ja tulevaisuuden välisestä sisäisestä suhteesta joka muodostuu muistin ja tarkol-tusperien avulla.

Kun on kysymys Herakleitos-tyyppisestä identiteetistä, käsittelee Österberg erikoisesti toiminnan käsitettä ja ihmisen sisäisen ja ulkoisen käyttäytymisen suhdetta. Hän tahtoo osoittaa, ettei empiristi eikä rationalisti voi ymmärtää näitä käsitteitä. Henkilökohtaisesta identiteetistä puheenollen hän oletettavasti tarkoittaa, että kokeen avulla tosin voidaan tarkkailla ihmisen käyttäytymistä ja tilaa eri ajankohtina ja voidaan yrittää rakentaa teoria, josta voitaisiin johtaa sääntöjä henkilön tulevalle käyttäytymiselle. Mikään näistä ei kuitenkaan johda henkilökohtaisen identiteetin ymmärtämiseen, joka tapauksessa ei ainoakaan tavalla, joka voisi selittää eron ihmisen ja koneen välillä.

Dag Österberg on sosialisti ja voi olettaa, että hän on kiinnostunut erikoisesti sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen muutoksen ymmärtämisen ehdoista ja mahdollisuuksista. On mielenkiintoista todeta, että Mao Tse-tung käsittelee "ristiriitoja" ja niiden merkitystä yhteiskunnan kehitykselle käyttäen sisäisen suhteen käsitettä. Mao käyttää itse asiassa vastakohtaan käsitettä hämmästyttävän paljon samalla tavalla kuin Herakleitos. Vastakohtaan identiteetillä tai kokonaisuudella hän tarkoittaa selvästi sen eri puolien ja kokonaisuuden välistä sisäistä suhdetta.

Tärkeä erottelu tehdään Maon ajattelussa ulkoisen ja sisäisen syyn välillä. Yhteiskunnan kehitys johtuu Maon mukaan pääasiassa sisäisistä syistä. Sisäiset syyt ovat "muutoksen perusta" ja ulkoiset

syyt "muutoksen ehdot". Maon ristiriidan käsite on tosin dynaaminen, ristiriita on taistelua, jossa molemmilla osapuolilla on taipumus muuttua vastakohtaiseen.

Yhteiskuntatutkimuksen ymmärtämisen muodot

Dag Österberg ei ole sitä mieltä, että hypoteettis-deduktiivisessa metodissa sinänsä olisi jotain vikaa. Sitä on käytetty menestyksellisesti luonnontieteissä, erikoisesti fysiikassa. Virhe on kuitenkin luulla, että hypoteettis-deduktiivinen metodi olisi ainoa menetelmä. Erikoisesti on virheellistä koettaa soveltaa sitä alueilla, joihin se ei ole sovellettavissa ilman muuta, ts. inhimillisen ilmaisen alueelle — humanistisiin tietoihin, ihmisen käyttäytymiseen yhteiskuntatieteisiin.

On erittäin selventävää verrata Jürgen Habermasin ajatuksia kolmesta tieteen muodosta (empiirisanalyttinen, hermeneuttinen ja kriittinen) Österbergin ymmärtämisen muotoihin (ulkoisen, identtisen, sisäinen). Ne vastaavat toisiaan ja voivat havainnollistaa toisiaan.

Hypoteettis-deduktiivinen metodi

Hypoteettis-deduktiiviselle metodille on tunnusmerkillistä teorian ja todellisuuden välinen ulkoinen suhde. Voidaan sanoa, että tämän menetelmän **ymmärtämisen muoto on selitys**. Teoria selittää kausaalisesti ja teoriasta johdetaan loogisesti hypoteeseja, ts. ennustuksia. Hypoteettis-deduktiivisen metodin **kokemustapa on koe**. Kokeen avulla voimme olla pakotettuja hylkäämään hypoteesin, joka on johdettu teoriasta, jota puolestaan täytyy muuttaa tai korvata ehkä kokonaisuudessaan uudella teorialla. Koska teoria on sidottu todellisuuteen

Maon
jynaa-
telua,
on
hdak-

mllel-
ises-
otain
styk-
ikoi-
iten-
duk-
me-
llis-
illa,
il-
mai-
tie-
en-

tata
kol-
ris-
ja
rtä-
ntoi-
toi-

lo-
an
en
in
to-
ää
e-
n-
i-
i-
a-
a-
y

kokeen avulla, on aina mahdollis-
ta, että teoriaa täytyy muuttaa tai
vaihtaa uuteen. Österberg erottaa
tarkoin kaksi mahdollisuuden lajia.
Jonkin tietyn teorian pohjalta
asioita tarkastellen saattaa olla
mahdotonta, että tietty tapahtuma
sattuu. Mutta on kuitenkin aina
mahdollista että teoriaa täytyy
muuttaa. Ensimmäistä hän kutsuu
määrätyksi mahdollisuudeksi, jäl-
kimmäistä **epämääräiseksi mah-
dollisuudeksi**. On mahdotonta
kulkea nopeammin kuin valo;
tämä on suhteellisuusteorian mää-
rittelemää mahdottomuutta. Mutta
on olemassa epämääräinen mah-
dollisuus, että suhteellisuusteoriaa
tulisi muuttaa.

On yleisesti tunnettua, ettei hy-
poteettis-deduktivista menetelmää
käytetä ainoastaan luonnontieteis-
sä vaan myös yhteiskuntatieteissä.
Suurin osa sosiologian anglosak-
sisesta perinteestä luottaa tähän
menetelmään.

Kun hypoteettis-deduktivista me-
netelmää sovelletaan yhteiskun-
nallisiin ilmiöihin, nähdään ne tie-
tyssä mielessä luonnonilmiöinä.
Esitän kaksi vastaväitettä. Toinen
sanoo, että ihmisten väliset suh-
teet ovat sellaisia suhteita, joilla
on merkitys eri tavoin kuin luon-
nonilmiöillä. Ne, jotka esittävät tä-
män vastaväitteen, ajattelevat, että
yhteiskuntatutkimuksen hedelmälli-
sin menetelmä on Habermasin ku-
vaama **hermeneuttinen** menetel-
mä. Toinen vastaväite esittää,
että yhteiskunnan "lalt" eivät
ole samalla tavoin "ikuisia" kuin
luonnonlait; yhteiskunta on "kva-
siluontoa". Ne jotka hyväksyvät
tämän vastaväitteen, korostavat
Habermasin kuvaaman **kriittisen**
menetelmän tarvetta yhteiskunta-
tieteissä.

Hermeneuttinen menetelmä

Edellämainittu vastaväite asettaa
vastakkain luonnontieteen tutki-
muskohteet, jotka ainoastaan rea-

goivat toisiinsa ja yhteiskuntatie-
teiden tutkimuskohteet, jotka ovat
toimivien ja tosiaan ymmärtävien
subjektien välisiä suhteita. Meillä
ei voi olla merkitysten vaihtoa
luonnon esineitten kanssa ja vielä
vähemmän niillä voi olla sitä kes-
kenään. Ihmisten kesken on sitä
vastoin mahdollista aloittaa dia-
logi.

Habermas väittää, että luonnon-
tieteellisen teorian kieli, jonka
avulla johdamme ennustelta ja hy-
poteeseja, on **monologista**. Ar-
kikielemme on sitä vastoin
dialogista. Jonkin loogisen to-
distuksen ymmärtäminen ja "sie-
lunhädässä" olevan ihmisen ym-
märtäminen saattavat olla molem-
mat vaikeita tehtäviä, mutta vai-
keudet ovat aivan erilaisia. Kun
seurustelemme, saattaa kahdella
ihmisellä olla aivan erilainen tausta,
emme tunne toisen erikoista
tilannetta ja hänen tapaansa nähdä
maailmaa, ja siksi emme mahdol-
lisesti ymmärrä häntä. Mutta kun
puhumme toisillemme, voimme vä-
hitellen välittää lähtökohtamme ja
näkemystapamme toisillemme. VII-
tekehysemme liukuvat lähemmäs.

Logiikassa ja matematiikassa ei
ole relevantteja, persoonallisia
lähtökohtia eli viitekehysliä; kaik-
ki on abstraktia. Ainoastaan dialo-
giton kieli voi olla täsmällistä. Ar-
kikieli on sitä vastoin ihmisten
keskeistä kohtaamista.

Hermeneutiikka on menetelmä
merkityksen ymmärtämiseksi. Ter-
mi on alunperin lähtöisin teologi-
sesta tekstin tulkinnasta, eksege-
tiikasta. Hermeneutiikan ymmärtä-
misen muoto on tulkitsevaa ym-
märtämistä: **merkityksen ym-
märtämistä**. Se on riippuvai-
nen kontekstista; yhteydestä; ym-
märrämme jonkin osan käsittämäl-
lä kokonaisuuden, lopulta ymmär-
rämmme kokonaisuuden osista läh-
tien. Hermeneutiikan **kokemis-
tapa on dialogi**. Dialogi kä-
sittää aina kaksi viitekehystä, tul-
kitsevan ja tulkittavan viitekehys-

set. Ymmärtämisen kuluessa viite-
kehukset lähenevät jatkuvasti toi-
siaan. Niiden välillä vallitsee vuo-
rovaikutus; sekä tulkitsija että tul-
kittava vaikuttavat dialektisesti toi-
siinsa.

Hermeneutiikka on ensi sijassa
humanistististen tieteiden mene-
telmä.

Peter Winch on kirjassaan **The
Idea of a Social Science**
argumentoinut hermeneuttisen tai
fenomenologisen menetelmän puo-
lesta yhteiskuntatieteissä. Hänen
lähtökohtansa ovat Wittgensteinin
ajatukset "kielipelistä" ja "elä-
mänmuodoista". Winchin mukaan
kielen käsitteet muodostavat yhe-
teiskunnan ilmiöt. Omena putoaa
maahan painovoimateorioista riip-
pumatta. Sosiaalisten ilmiöiden
kohdalla tilanne ei ole sama. Ter-
vehdimme toisiamme, mutta ilman
"tervehdimisen" käsitettä olisivat
toimemme pelkkiä fyysisiä liikkei-
tä. Samoin sellaiset ihmiset, jotka
eivät tunne "käskyn" käsitettä, ei-
vät voisi antaa tai totella käsky-
jä. Olemme itse luoneet käsitteil-
lämme sosiaalisen avaruutemme.
Österbergin terminologian mukaan
on hermeneuttinen menetelmä
identtinen. Winchin mielestä so-
siologia on **käsitteiden eritte-
lyä**, kielipeliä, joka muodostaa
sosiaalisen käytännön, elämänmuo-
don.

Habermas argumentoi Winchiä
vastaan sanomalla, ettei Winchin
tyyppinen analyysi voi tavoittaa
sellaisia käsitteitä kuin esimerkiksi
"rationalisaatio" ja "ideologinen
ylärakenne". Jos lähdemme liik-
keelle Winchin mallista, meidän
täytyy myöntää, että ihminen ym-
märtää, mitä hän tekee ja tekee
mitä hän ymmärtää: kielen ja käy-
tännön välillä vallitsee identiteetti.
Habermas kieltää tällaisen identi-
teetin olemassaolon; sellainen voi
vallita ainoastaan kokonaisuudes-
saan vapautetussa yhteiskunnassa:
vallankumouksen jälkeisessä uto-
piassa.

Kriittinen menetelmä

Ottakaamme esille toinen vastavälte sitä käsitystä vastaan, että voimme tarkastella yhteiskunnan kehitystä, historiaa, luonnon prosessin osana. Jos ajattelemme näin, täytyy meidän nähdä tulevaisuus jonain sellaisena joka tulee tapahtumaan välttämättä, sellaisena joka voidaan ennustaa menneestä ja nykytilanteesta saamastamme tiedosta. Tulevaisuus on näin ollen ulkoisessa suhteessa tarkoituspärimme ja arvostuksiimme.

Tällainen näkemys on ristiriidassa sen näkemyksen kanssa, jonka mukaan me **luomme** tulevaisuutemme perinteen ja annettujen olosuhteiden pohjalta. Tulevaisuus on sisäisessä suhteessa intentioihimme, tarkoituspärimme; ihminen voi voittaa avointa tulevaisuutta vastustavat voimat.

Ylläolevan voi myös formuloida tekemällä Österbergin erottelun määrätyn ja epämääräisen mahdollisuuden välillä. Hypoteettis-deduktiivinen menetelmä antaa meille yhteiskunnasta kuvan sellaisena, kuin se faktisesti on. Se voi antaa meille sosiaalisten suhteiden välillä vallitsevat lakeja siinä määrin kuin ne muistuttavat luonnonilmiöitä, siinä määrin kuin ihmiset pelkästään reagoivat toistensa käyttäytymiseen ymmärtämättä sitä. Se, että yhteiskunta voisi kehittyä joksikin, johon hypoteettis-deduktiivisen menetelmän pohjalla tehtä teoriaa ei voi soveltaa, on määrätysti mahdotonta. On vain epämääräinen mahdollisuus, että teoria osoitetaan epätodeksi.

Edellä oleva merkitsee mm. sitä, että kun hypoteettis-deduktiivinen menetelmä antaa tietoja siitä millainen yhteiskunta on, sanktioi se tiettyssä mielessä asiantilan sellaiseksi ainiaksi. Se ei kykene näkemään yhteiskuntaa historiallisesti. Tässä kohden Österberg ja Habermas ovat yksimielisiä.

Sitä vastoin hermeneuttinen menetelmä ei ikuista olemassaolevaa yhteiskuntajärjestystä. Se näkee yhteiskunnalliset suhteet peleinä, jotka voimme tietoisesti valita. Voimme sopia pelaavamme "tervehdyspeliä", jos haluamme. Hermeneuttisen menetelmän rajoitus on se, että sen mukaan melkein mikä tahansa yhteiskuntamuoto on määrätysti mahdollinen; toisin sanoen ei ole minkäänlaisia esteitä sosiaalisten pelien valinnassa. Menetelmä ei ota huomioon, että emme useinkaan ole tietoisia niistä motiiveista, jotka määräävät käyttäytymistämme ja sosiaalisia suhteitamme.

Psykoanalyysi, joka on kriittinen menetelmä, paljastaa ja osoittaa ne alitajuiset motiivit, jotka johtavat käyttäytymistämme ja tekee meidät tietoisiksi näistä motiiveista. Vasta kun ne ovat tietoisia, voimme ottaa niihin kantaa ja kontrolloida niitä. Samoin ajattelee Habermas, että kriittinen metodi sosiologiassa voisi paljastaa inhimillisen käyttäytymisen lainalaisuudet, jotka kuuluvat kvasiluontoon, toisin sanoen olemassaolevaan yhteiskuntamuotoon ja joka voidaan vastaavasti kumota ja muuttaa toiseksi yhteiskuntamuodoksi.

Kvasiluonnon käsitettä voidaan selvittää käsitteellä "Verdinglichung" eli "reifikaatio" ("esineellistyminen". Termiä on ensimmäisenä käyttänyt G. Lukács.). Esineellistynyt ihminen ei ole luova, vaan hänellä on tehtävä tuotantoprosessissa, johon hänellä ei ole vaikutusmahdollisuuksia ja hän standardisoi käyttäytymisensä tämän tehtävän vaatimusten ja roolodotusten mukaiseksi. Tämän kontrollin puutteen takia esineellistynyt ihminen menettää kosketuksen muihin ihmisiin, tuotteisiinsa ja omaan toimintaansa. Yhteiskunta, joka on varmasti ihmisten tuote, näyttäytyy vieraana voimana.

Teoria ja käytäntö

Hypoteettis-deduktiivinen menetelmä vastaa **teknologista käytäntöä**. Hypoteettis-deduktiivisesti muodostettu teoria mahdollistaa ennusteet tulevasta tapahtumista. Näin on laita myös kun menetelmää sovelletaan kvasiluontoon, esineellistyneeseen yhteiskuntaan, ja tällöin on mahdollista hahmotella kaikkein tarkoituksenmukaisinta teknologiaa. Näin syntyy se tunnettu ilmiö, että poliittiset käsitteet korvataan teknologisilla, asiantuntijarationaalisuus hallitsee yhteiskuntaa ikäänkuin muut ihmiset olisivat ulkoisia luonnonilmiöitä. Tätä on kutsuttu "teknologiseksi fasismiksi".

Hermeneuttinen menetelmä vastaa hermeneuttista eli **kulttuurikäytäntöä**. Tähän kuuluvat monet toivotut ja arvossapidetyt sosiaaliset suhteet, jotka ovat sisäisiä, luottamuksellisia, molemminpuolisesti kehittäviä suhteita.

Kaikki sisäiset ihmissuhteet eivät ole Österbergin mukaan posititiivisiä. Sisäisen suhteen osapuolet muodostavat kokonaisuuden, mutta yhteys saattaa olla joko symbioottinen tai parasitiittinen: joko osapuolet ovat tasa-arvoisia tai toinen osapuoli on hallitseva. Parasitiittisen suhteen kumoaminen vaatii taistelua; ja taistelu vaatii kriittistä oivallusta. Kriittinen metodi vastaa siten **poliittista käytäntöä**, toisin sanoen taistelua laajassa merkityksessä. Tässä kriittinen yhteiskuntatutkimus saa kokeilustapansa; sen avulla muutamme itseämme muuttamalla maailmaa. Marx esittää asian ytimekkäästi "Feuerbach-teeseissään".

Habermas puhuu niistä intresseistä, joihin nämä tutkimustavat pohjautuvat. Teknologisen käytännön (Arbeit) perustana on luonnon kontrolloimisen intressi. Kulttuurikäytännön (Sprache) perustana on intressi pitää yllä tai laajentaa ihmisten välistä ymmärtämistä pe-

rinteellisissä puitelissa. Poliittisen käytännön (Herrschaft) perustana on emansipaatiointressi vapautua orjuuttavista vallankäytöistä ja ideologisista päällystakeista.

Myös Mao tuntuu erottavan kolme perustavaa yhteiskunnallisen käytännön lajia, joista jokainen vastaa jotain ratkaisua vaativan ristiriidan lajia. Ekonominen käytäntö vastaa ihmisen ja luonnon välistä ristiriitaa ja se ratkaistaan kehittämällä tuotantovoimia. Kulttuurikäytäntö vastaa kansansisäisiä ristiriitoja ja se ratkaistaan ylipuhumisella ja itsekritiikillä. Poliittisotilaallinen käytäntö vastaa kansan ja sen vihollisen välisiä ristiriitoja, ja ne ratkaistaan kritiikillä, pakolla ja taistelulla.

Seuraavassa yhteenveto metodien eroista:

Hypoteettis-deduktiivinen menetelmä

Kokemistapa: Koe

Ymmärtämismuoto: Selitys

Kohde: Ulkoiset luonnonsuhteet

Teorian kieli: Identtinen, monologinen kalkyyli

Teorian ja tutkimuskohteen

suhde: Ulkoinen

Hyöty: Teknologinen hyöty taloudellisessa käytännössä.

Hermeneuttinen menetelmä

Kokemistapa: Dialogi

Ymmärtämismuoto: Merkityksen ymmärtäminen

Kohde: Sisäiset inhimilliset suhteet

Teorian kieli: Sisäinen, dialoginen kieli

Teorian ja tutkimuskohteen

suhde: Identtinen

Hyöty: Kulttuurikäytännön hermeneuttinen hyöty

Kriittinen menetelmä

Kokemistapa: Poliittinen taistelu

Ymmärtämismuoto: Kriittinen, paljastava ymmärtäminen

Kohde: Esineellistyneet sosiaaliset suhteet

Teorian kieli: Ulkoinen, kriittinen kieli

Teorian ja käytännön suhde: Sisäinen

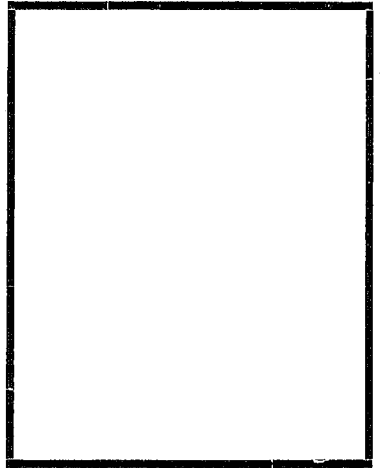
Hyöty: Poliittisen käytännön emansipaatiovalikutus

Kokemus ja ajattelu

Jonkin ymmärtämismuodon avulla ei voida argumentoida toista ymmärtämismuotoa vastaan. Österberg tarkoittaa, että voidaan ainoastaan osoittaa ne ilmiöt, joita ei voida ymmärtää tietyllä menetelmällä. Tällöin täytyy tehdä valinta, haluaako ymmärtää vai ei.

Kokemus, tieto ja ymmärtäminen ovat itsessään sisäisiä muutosilmiöitä. Hypoteettis-deduktiivisen menetelmän avulla on tietomme luonnosta kasvanut voimakkaasti. Mutta yksikään sellainen teoria ei kykene ymmärtämään kuinka tieto on lisääntynyt, kuinka käsitteemme ovat muuttuneet sovellettaessa niitä uusiin ilmiöihin jne. Hypoteettis-deduktiivinen menetelmä voi kaikkein vähiten ymmärtää itseään.

Kaikki teoriat täytyy koetella käytännössä. Kaikin ajattelun pohjan on oltava kokemisessa. Tämä on **pragmatism**in näkökulma. Mutta amerikkalainen pragmatismi yhdyntyi vähitellen loogiseen empirismiin. Käytäntö tuli merkittävään samaan kuin koe, ja kokemus alettiin samaistaa välittömään aistihavaintoon. Mutta käytäntö on myös työtä, merkitysten vaihtoa, taistelua. Kokeminen ei ole ainoastaan aistihavaintojen passiivista vastaanottamista, vaan aktiivista maailmaan pureutumista.

Akateeminen äpärä

Kun on seurannut sitä keskustelua, jonka Göteborgissa maaliskuussa 1968 esitetty Gerard Radnitzkyn väitöskirja on herättänyt, voi olla vakuuttunut siitä, että teoksesta on tullut akateeminen sensaatio. Kun on lukenut filosofien Segelberg ja Wedberg erlävän mielipiteen, jossa Segelberg ehdottaa annetun "eximian" sijasta arvosanaa "non sine" hyvän lähdeluettelon ansiosta, voi olla vakuuttunut, että jolleivät nämä kaksi henkilöä olisi tieteellisen filosofian edustajia, he käyttäisivät teoksesta akateemisen äpärän nimitystä. Tieteenhistoriallisesti voisi tilannetta kuvata Thomas Kuhnin (ks. "The Structure of Scientific Revolutions") termein: Radnitzkyn teoksen sisältö muodostaa anomalian, jota normaalitieteen (tässä: tieteenfilosofian) paradigma ei kestä. Kuhnilaisittain tästä on seurauksena eräin ehdoin tieteellinen vallankumous. Kun on muutaman kertaan kahlannut Radnitzkyn kaksiosaisen teoksen 400 sivua läpi, ei enää ole ollenkaan varma mistään tieteellisestä vallankumouksesta, mutta eräin kohdin tekisi mieli puhua ainakin vallankumouksen haamusta.

Radnitzkyn "Contemporary Schools of Metascience" on sisältöään niin runsas ja systemaattikaltaan niin kömpelö, että sitä on lähes mahdoton esitellä. Runsauden esimerkkinä voidaan luotella aiheista ja aloista, joihin teos tarttuu: nykyinen tieteenfilosofia, sosiologia, historia, uusi vasemmisto, etologia, etiikka, psykoanalyysi jne. jne. . . Mitään tarkempaa selvitystä niistä henkilöistä, joiden ideoita Radnitzky käyttää ja kehittää, ei tähän katsaukseen mahdu, mutta mainittakoon oppi-ististä tärkeimmät: Göteborgin metatieteen osaston johtaja, tieteenfilosofi Håkan Törnebohm, kyberneetikko Oskar Lange, praxiologi Tadeusz Kotarbinski, tieteen- ja yhteiskuntafilosofi Karl Popper, filosofi Karl-Otto Apel ja filosofisosiologi Jürgen Habermas. Teoksen kirjavuutta lisää (?) sen jakautuminen kahteen osaan, joista ensimmäinen "Anglo-Saxon Schools of Metascience" on nykyisen tieteenfilosofian kartoitus ja kritiikki ja toinen "Continental Schools of Metascience" on mannermaalla kukkivan ns. hermeneuttis-dialektisen filosofian esittely. Juuri toinen osa on se, jota Radnitzkyn mielestä yh-

teiskuntatieteilijäkin ensimmäisestä osasta riippumatta kykenee lukemaan. Tähän voisi sanoa, että yhteiskuntatieteilijän kannattaa lukea toinen osa, ja sen voi tehdä täysin ilman ensimmäistä osaa, mutta toisen osan yhteiskuntatieteiden kritiikin ja yleisen tiedepoliittisen keskustelun alla olevaa mannermaista filosofiaa ei filosofiaan perehtymättömän yhteiskuntatieteilijän pidä ottaa kovin "annettuna". Vaikka teoksen ensimmäinen osa saakin "tieteellisen filosofian" tieteenfilosofin pohtimaan toimintansa järkevyyttä ylipäänsä ja toinen osa järkyttää tieteesensä luottavaa yhteiskuntatieteilijää, ei teoksen ideana ole pelkkä kritiikki nykyistä tieteenfilosofiaa ja koko tiedepoliittikkaa vastaan, vaan konstrukttiivinen ehdotus: metatiede.

Se metatiede, joka on teoksen jujuna, ei tarkoita pelkkää tieteenfilosofiaa. Teoksen ensimmäisen osan tuloksena voisi pitää, että anglo-saksisen filosofian parissa ei ole mitään metatiedettä Radnitzkyn merkityksessä. Toisessa osassa teosta sen sijaa Radnitzky pyrki näyttämään, että historian ja sosiologian metatieteen käyttö-

kelpoisia siemeniä löytyy mannermaisen filosofian tarkastelutavoista ja käsittevälineistöstä.

Radnitzkyn ja samalla hänen oppi-isänsä Håkan Törnebohmin ajatukset metatieteestä ovat hajallaan eri puolilla teosta. Tässä suhteessa myös teoksen ensimmäinen osa on ei-filosofille kiinnostava. Törnebohmilaisen metatieteen käsitteilyä vaikeuttaa ennen kaikkea se, että teoksen toisesta osasta on yllättäen jätetty kaksi metatiedettä eksplisiittisesti koskevaa lukua pois (näihin kuitenkin viitataan?). Vaikka metatieteeseen ja sen vaikeuksiin on syytä tarkemmin palata jossain muussa tiedettä käsittelevässä julkaisussa, on tässä ehkä syytä muutamalla rivillä antaa jonkinlainen esiymmärrys (Vorverständnis) siitä, mitä metatiede on. Metatiede on tiedettä ja tieteen tuottaman tiedon kasvua tutkiva tiede, jonka äärimmäisenä päämääränä on kehittää tiedonkasvun teoriaa tarkastettavana olevalle tieteelle. Kotarbinskin ja Langen Ideoiden nojalla metatiede tarkastelee tiedettä inhimillisenä toimintana ja eräänlaisena yrityksenä. Tässä tieteellisessä yrityksessä voidaan nähdä neljä osaa: tuottajat, tuotan-

to, tuotteet ja markkinointi. Kun metatiede tarkastelee tiedettä tuottamoyrityksenä, voidaan nähdä myös tieteen ja yhteiskunnan väliset suhteet. (Ehkä tämän takia metatieteellinen katselutapa olisi terve lääke suomalaisen korkeakoulu-uudistuskeskusteluun, jossa Nummisen komitea, puhumattakaan eräistä professoreista, liikkuu analyyssissaan melko infantiililla tasolla teoreettisesti katsoen. Tieteen, teknologian ja politiikan suhteiden selvittely vaatii valtavaa tieteenfilosofista, metatieteellistä, tieteen-sosiologista ja miksei tiedonsosiologistakin analyyssia. Nummisen mallinikkareiden ja hysteeristen professorien käymä keskustelu vaikuttaa esimerkiksi saksalaiseen sosiologiseen ja filosofiseen yliopistokeskusteluun verrattuna karmivan pintapuoliselta. Tämä väite ei kaada sitä, etteikö uudesta hallintomallista saataisi loistavaa hallinto-opillista ja sosiologista experimenttiä, jonka tulokset kiinnostavat varmaan kaikkia alan tutkijoita).

Lienee syytä palata metatieteeseen. Sen neljästä tutkimussektorista voidaan ensiksi ottaa esille tuotteen tutkiminen. Tällöin me-

tatiede suorittaa pääasiassa nykyisen tieteenfilosofian tehtäviä tarkastelemalla tuotetun tietosysteemin (= yleensä tieteellinen teoria jossain tieteessä) loogisia, semanttisia, informaatioteoreettisia tai tieto-opillisia Aspekteja. Myös tutkittavan tieteen problemaattisten entiteettien ontologisen statuksen tarkastelu kuuluu tähän metatieteen vaiheeseen. Tätä viimeistä lisäystä lukuunottamatta on vaikea ymmärtää, kuinka metatieteen tämä osa poikkeaa "loogisen empirismin" (vallitseva) tieteenfilosofiasta, jota Radnitzky arvostelee teoksen ensimmäisessä osassa. Tilannetta vaikeuttaa vielä se, että Radnitzky suhtautuu ihailevasti oppi-isänsä Törnebohmin konfirmaatiota koskeviin informaatioteoreettisiin mittoihin, jotka periaatteellisesti eivät kuitenkaan poikkeavat vallitsevasta Carnapin ja BarHillelin lähestymistavasta. Ehkä ero on jossain tietoteoreettisissa tarkasteluissa; ja tällöin ihmetyttää, että Radnitzky ei ota huomioon erään idealähteensä, Kotarbinskin (ks. "Gnosiology") käymää keskustelua loogisen ja epistemologisen metodologian eroista. Vasta metatieteen toisessa sek-

torissa, tieteellisen tuotannon tutkimisessa, päästään irti normaali-tieteenfilosofian sisäänlämpiävyydestä. Kun huomio siirretään tuotetusta kontekstiin eli tutkimustapahtumaan, jossa tuotteita tuotetaan, voidaan sanoa Kotarbinskin termin, että tutkimuksen kohteeksi tulee tuotannon ja tuotteiden kompleksi praxiologissymbolisena systeeminä. Käytännössä tämä merkitsee erilaisten tutkimusstrategioiden tutkimista käyttäen apuna langelaisia kyberneettisiä "visuaalisointeja". Myös on laadittavissa erilaisten tutkimusstrategioiden ns. mahdollisuuksien historioiden. Tämä tulee tärkeäksi, kun suoritetaan metatieteellisen tutkimuksen esivaiheena koulukuntien ja traditioitten kartoitusta. Tarkempia kuvauksia tutkimusstrategian jäsentelystä Radnitzky ei anna, mutta Törnebohm on sitä tarkemmin käsitellyt (Håkan Törnebohm: A Metascientific Model of Research Procedure, University of Gothenburg). Juuri tähän strategioiden tutkimiseen liittyy metatieteen normatiivinen osa: tutkimuksen kohteena olevan tieteen varsinaisen tutkijan neuvominen ja metodologisen tilanteen valaisu hänelle. Mutta juuri tämän vaikean tehtävän edellytyksenä on, että metatieteen käsissä on kyseisen tieteen tiedonkasvun teoria. Vaikka periaatteessa on hyväksyttävissä popperilainen ajatus tiedon kasvusta, on vaikea nähdä tiedonkasvuteorian mahdollisuuksia esimerkiksi yhteiskuntatieteissä. Tässä Törnebohm (ja Radnitzky) on ehkä liiaksi kiinni fysiikassa kuten Thomas Kuhnkin tieteenhistoriasaan tekee. On kai metatieteellä joitain tunktioita ilman normatiivistakin osuutta.

Metatieteen kolmas osuus on tuottajien tutkiminen. Tällöin paljastuu metatieteen poikkeusteellinen luonne. Tuottajien tutkiminenhan tulee empiirisen psykologian (persoonallisuus jne.), sosiologian (institutionaaliset puutteet) ja historian (elämäkertat) kohteeksi. Metatieteen neljäs sektori, markkinointi, on myös empiirisen tutkimuksen asia. Nyt tutkitaan sitä, kuinka ja kenelle tiedot (tietosysteemit) raportoidaan eli mitkä ovat intressiryhmät, jotka tuotettua tietoa käyttävät.

Oikeastaan vasta näiden neljän vaiheen jälkeen, kun perspektiiviä nostetaan tulevat esiin kummallisuudet, jotka aiheutuvat meillä vävän tunnetun saksalaisen uudemman filosofisen tradition vaikutuksesta Radnitzkyn ajatuksiin. Tiedettä, ihmistä ja yhteiskuntaa voidaan tarkastella eräänlaisena itse päämääränsä asettavana ja niitä korjaavana systeeminä. Tämä perspektiivi on nyt sama kuin tiedon filosofisen antropologia (varsinainen saksalaispanos), jonka väliin on ideologikritiikki ja jonka avulla päästään käsiksi vallitsevaan tiedon- ja tieteenidealiin. Näitä aiheita käsitellään toisessa osassa, mutta valitettavasti esitys on usein niin epäselvää, että kiinnostuneen on syytä hakeutua alkuperäislähteille eli pääasiassa Jürgen Habermasin teoksiin ("Theorie und Praxis", "Erkenntnis und Interesse" ym.). Saksalaiseen traditioon nojautuen saa Radnitzky myös "tieteenfilosofialle" merkityksen: se yleistää metatieteen (joka ei siis ole filosofiaa vaan tiede) tulokset maailmankuvan tasolle ja kehittää tämän pohjalta (plus suhteet etiikkaan) myös tieteenidealin. Jos karstiaan meta-

tieteen päältä saksalaisen filosofian kalusto pois lähinnä sen tähden, että sitä ei vielä ole vakuutavasti nidottu muuhun, ja jos poistetaan edellä esitetystä syistä ja vahtikoira mentaliteetin vaaran takia normatiivinen osuus metatieteestä, jää mielenkiintoiseksi kysymykseksi, tuleeko metatieteestä vain tyhjä raami, jonka avulla voidaan suorittaa vain vaatimatonta pieniä koordinaatioita tieteellisen yrityksen tutkimisessa. Lähinnä parhaalta vaihtoehdolta näyttää pidättäytyminen neljän sektorin runkoon; samalla tapahtuva saksalaisen ainekseen hiominen ja normatiivisen osuuden pitäminen jonkinlaisen kritiikin tasolla.

Metatiede-ajatuksen ohella lie-nee syytä sanoa jotain teoksen muustakin sisällöstä. Tämä on etenkin tarpeellista, kun suomalaisessa tiedepoliittisessa keskustelussa on näkynyt piirteitä, joita näiden piirteiden esittäjien omaa nimittelyastetta käyttäen voisi kutsua vulgääri-radnitzkyläiseksi. Tämä johtunee suureksi osaksi Radnitzkyn teoksen ensimmäisessä osassa esitetystä anglo-saksisen tieteenfilosofian luokittelusta, joka yrityksenä on mielenkiintoinen, mutta erittäin selektiivinen, eikä anna historiallisesti korrektilta kuvaa sellaiselle, joka ei ole tutustunut kyseisen tieteenfilosofian historiaan ja ei voi näin saada Radnitzkyn esitykselle mitään vertailukohdetta. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö Radnitzky esittäisi loogisen-empirismin perinteisiin nojautuvan tieteenfilosofian rajoittuneisuutta, kyvyttömyyttä tarttua tieteelle tärkeisiin ongelmiin (tämä toisessa osassa) ja paikkapainoin erityisalujen kuten selitysmallin rakentelun kohdalla ymmällä-

oloa siitä, mitä itse asiassa ollaan tekemässä. Esimerkki Radnitzkyn tekstin suggestiivisuudesta on se, että Kari Salonen on sen pohjalle rakentanut Pertti Lindfors-arvostelunsa (Parnasso 3/1969), jossa hän väittää, että Lindforsin edustamassa koulukunnassa sanotaan enemmän kuin tehdään. Tähän voisi Radnitzkyn perusteella sanoa myös, että kyseisessä koulukunnassa tehdään paljon, mutta ei aina olla selvillä, mitä tehdään.

Radnitzkyn teoksen eräänlaisista väärinkäytöksistä on ollut ainakin kolmenlaisia seurauksia suomalaiselle tiedekriittiselle (yhteiskuntatieteitä koskevalle) keskustelulle. Ensimmäinen on käsitys, jonka mukaan koko tieteenfilosofia on ignoroitavissa ja sen tulokset unohdettavissa. Tätä merkittävästä käsityksestä edustaa Seppo Toivianen (Sosiologia 2/1969), joka usko, että yhteiskuntafilosofia korvaa yhteiskuntatieteenfilosofian. Olisi vain hauska nähdä empiirinen sosiologi ja yhteiskuntafilosofi keskustelemassa, millaista sosiologian tulisi olla: veikkaan, että jollei välittävää tieteenfilosofista välineistöä olisi käytettävissä, tarvittaisiin kiväärit avuksi. Toinen seuraus meikäläiselle keskustelulle johtuu lähinnä Radnitzkyn tavasta luokitella koulukuntia ja traditioita, joka yhdistettynä marxilaisten klassikoiden luokittelutyylillä poliittisten vastustajien suhteen (perin ikävää, jos klassikoilta lainataan vain tyyliä) antaa tulokseksi eräänlaisen luokittelun ja nimittelymanian, jossa luokittelukriteerit unohtavat tai luokan nimi temmataan jostain kummallisesta historiallisesta yhteydestä. Lähinnä jälkimmäiseen virheeseen syyllistyy Kalevi Kivistö (Sosiolo-

gia 2/1969), joka käyttää "positivistin"-nimeä kummallisessa yhteydessä verratessaan sitä marxilaisuuteen artikkelissa, jossa hän ignoroi ehkä liikaa Habermasin ajatuskulkuihin viehättyneenä sekä Engelsin välttämättömyden käsitteen että A. Grünbaumin ja P. Suppesin teorioiden refleksiivisyydestä saamat tulokset. Tästä löytyykin ehkä kriteerejä nähdä Kivistön Marx-tulkinta varsin wilenianiseksi. Lisäksi voidaan sanoa, että Kivistö syyllistyy virheeseen tai ainakin epäselvyyteen, jossa varsinaisen mestari on Reijo Wileniuksen oppilas, populistiksi tunnustautuva Risto Volanen (Katsaus 1/1969). Tämä kolmas ikävä piirre tiedekriittisessä keskustelussa, joka ei ehkä olekaan Radnitzkyltä vaan muualta saatu, on se, että erilaisissa "positivismin" vastaisissa hyökkäyksissä ei tehdä selvää eroa siinä, onko hyökkäyksen kohteena jokin empiirinen tiede vai tieteenfilosofia. Tällöin usein otetaan jokin suhde tieteen ja tieteenfilosofian välillä annettuna ja usein analysoimattomana. Ainoastaan siinä tapauksessa, että Volanen osoittaa tieteenfilosofian suhteen sen tarkastelemaan tieteseen, voi hänen lukijansa saada selville, mitä hän itse asiassa kritisoi. Radnitzkyn eittämätön ansio on, että hän kalkista "vanhoista" tieteenfilosofian määritelmistä huolimatta on uudelleen ottanut esille tieteenfilosofian ja sen tutkimuskohteen välistä suhdetta koskevan kysymyksen.

Radnitzkyn teoksen toinen osa ei ole vain mannermaisen filosofian nykyisten virtausten suuri ensyklopedia, vaan se on myös nykyiselle tiedepoliittiselle keskustelulle todellinen aarreaitta. Tätä todista-

koon luettelo eräistä sen käsittelemistä teemoista: tiedonantropologia (J. Habermas), hermeneuttis-dialektinen filosofia (K-O. Apel), ei-mediisiininen psykoanalyysi tiedonkasvun mallina, historiatiede metatieteen valossa, kriittinen yhteiskuntatiede (Habermas) ja etiikka (Popperin kriittinen rationalismi). Näiden meikäläisille filosofeille ja yhteiskuntatieteilijöille suurimmaksi osaksi tuntemattomien teemojen käsittely vaatisi täysin oman fooruminsa. Tässä ei oikeastaan voi muuta kuin kehoittaa tutustumaan sellaisiin ajankohdaisiin asioihin kuin kriittinen sosiaalitiede, ideologiakritiikki, uusi vasemmisto (jota vastaan Radnitzky käy totalitarismin pelon vallassa heikkoa argumentointia tukeunaan Herbert Marcuse!), ja ennenkaikkea kriittisyys, jota nykyisessä yliopiston hallinnon uudistuskustelussa heitetään kuin palloa ja joka on täysin operationalistuuksaan kyseiseen keskusteluun menettänyt kaikki muut merkityksensä (vrt. yllytys-oikeudenkäyneissä sana "poliittinen"). Valtavan mielenkiintoinen keskustelu kriittisyyden legitimoinnista ja siihen sisältyvästä Valehtelijan paradoksista päättää jännittävän väitöskirjan toisen osan.

Lähinnä lienee syytä jäädä odottamaan göteborgilaisten tuloksia metatieteen parista ja normaalitieteenfilosofian varsinaisia reaktioita. Vai oliko se kuuro akateemisen äpäran parkunalle?

Kaksi sosialismin ongelmaa

Seuraava analyysi lähtee liikkeelle kahdesta oletuksesta, joita pidetään postulaatteina. Siten saatan välttää keskustelun niiden empiirisestä todennäköisyydestä.

1) Ennen kaikkea teoriassa mutta myös sosialismin käytännön sovellutuksissa on tärkeitä liberaaleja ja humanistisia ajatuskuluja ja osia.

2) Nykyisin ei ole mahdollista puhua "kommunismista" ikäänkuin se olisi teoriassa ja käytännössä yhtenäinen kokonaisuus. Kommunismisessa maailmassa on tänään suuria ja teoreettisesti merkittäviä erilaisuuksia: Jugoslavia ja Kiina, Kuuba ja Neuvostoliitto voidaan mainita esimerkkeinä erilaisuuksia tarkemmin erittelemättä.

Tarkoituksena ei ole näiden kahden oletuksen perusteella yrittää muotoilla vastakohtaisasettelua "liberalismi"—"kommunismi", vaan keskustella, kahdesta sosialismin ongelmasta joita pidän sen muotoutumiselle ratkaisevina. Ensin kuitenkin lyhyt semanttinen huomautus: "sosialismia" ja "kommunismia" pidetään tässä yhteydessä synonyymeinä käsitteinä. Tämä merkitsee sitä, etten käsittele tässä artikkelissa teesiä eri kehitysvaiheista: "sosialistisesta ja kommunistisesta".

Leninin usein lainattu määritelmä kommunismista neuvostojen valtana ynnä sähkövoimana sisältää, jos määritelmän käsittää sen väljimmässä merkityksessä, kaikessa lyhykäisyydessään kaksi sosialistisen yhteiskuntakehityksen oleellista aspektia. "Neuvostovalta" käsitettynä "valtana neuvostoille" merkitsee vallan antamista työtätekevien valitsemille neuvostoille, joiden avulla yksityinen ihminen voi päästä vaikuttamaan omaan elämäänsä ja tulevaisuuteensa. Se merkitsee sellaisten demokraattisten elinten luomista, jotka kykenevät vaikuttamaan sen kaikkivoipan byrokratian kehitykseen, joka muodostaa sosialistisessa yhteiskunnassa vieraantumisen perustan. "Sähköistäminen" merkitsee tuotantovoimien teknistä kehittämistä, joka johtaisi niukuuden korvaamiseen yltäkyllä-

syydellä, jolloin on mahdollista tehdä hyppäys välttämättömyyden valtakunnasta vapauden valtakuntaan.

Voimme aina puhua väljähkössä merkityksessä kahdesta perustavasta elementistä sosialismissa: demokraattis-humanistisesta ja teknologis-taloudellisesta. Ongelmat, joista keskustelemme tässä artikkelissa, koskettelevat kahta kysymystä: miten voidaan teknologis-taloudelliset ongelmat ratkaista niin, että demokraattis-humanistiset päämäärät saavutetaan? Edelleen: onko mahdollista tarkemmin hahmotella nämä päämäärät?

Henri Lefèbvre puhuu keskitettyä valtiososialismista sinä sosialismin muotona, joka "toisinaan kauhistuttavalla tavalla on osoittanut suorituskykynsä kun taas toinen muoto, sosialismi ilman valtiota, ei ole vielä kyennyt pitämään puoliaan". Toisin sanoen ei myöskään työläisneuvostoilla esimerkiksi Jugoslaviassa ole ollut vielä tilaisuutta osoittaa, että ne ovat menestyksellisiä.

Sosialismin täytyy ratkaista kaksi teknis-taloudellista ongelmaa. Ensimmäinen on tuotannon suunnitelmallisuus, toinen on kysymys tuotteiden jakelusta. Ongelmat ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa.

Kapitalistisen yhteiskunnan ongelma on markkinalajien ohjaaman tuotannon suunnitelmattomuus. Kaikissa tämän päivän kapitalistisissa yhteiskunnissa on luonnollisesti tietty määrä valtion taholta tulevaa suunnittelua ja ohjausta. Mutta useimmiten valtio tarttuu asioihin vasta kun kapitalistiset markkinat ovat saaneet talouselämän pysähdyksiin, kun syntyy kriisi, työttömyyttä, ylituotantoa ja menekkivaikeuksia.

Erittäin selventävässä kirjoituksessaan tavarafetishismistä Lucien Goldman kirjoittaa kapitalistisen markkinatalouden suunnitelmatto-

muudesta: "Kenkätehtailija ei kysele ovatko kengät joita hän tuottaa hyviä vaan menevätkö ne kaupaksi: kenkien laatu kiinnostaa häntä ainoastaan siinä määrin kun se vaikeuttaa tai helpottaa menekkiä." Kuluttajien etu ei ole ensimmäinen eikä tärkein motiivi kapitalistisen yhteiskunnan tuotantolämässä.

Millainen on sitten tilanne sosialistisessa yhteiskunnassa, jota tässä edustaa Neuvostoliitto? Käydessäni siellä vuonna 1965 kertoi eräs sosialismiin positiivisesti asennoituva ystäväni: Jos Moskovan kauppoihin ilmestyy äkkiä tsekkoslovakialaisia kenkiä, leviää tästä huhu nopeasti kuin metsäpalo ja muuttaman tunnin kuluttua ne on loppuunmyyty. Samoin ystäväni kertoi eräästä neuvostoliittolaisesta kenkätehtaasta, jonka varastot olivat ylikuormitettuja myymättömistä kengistä. Tehdas täytti joka vuosi suunnitelmansa yli sataprosenttisesti. Mutta tuotetut kengät olivat sellaisia, että tuskin kukaan halusi ostaa niitä. Tehtaan johtajat ja työläiset saivat joka vuosi hyvitystä suunnitelman ylittämistä huolehtimatta tai tarvitsematta pitää huolta tavaroitensa menekistä.

Tässäkään tapauksessa ei tuotetu huomioon ottaen kuluttajien tarpeet vaan jotta suunnitelmat saataisiin täytetyiksi. Jokainen tuotteen muutos, jokainen uusi malli, jota piti alkaa tuottaa, merkitsi aluksi vaikeuksia tehtaalle seurauksenaan vähentynyt tuotanto, ja siten se sai aikaan hankaluuksia suunnitelman täyttämiseksi. Suunnittelemattomuus kapitalistisessa tuotantojärjestelmässä johtaa siis viime kädessä samaan tulokseen kuin äärimmäinen suunnitelman täyttäminen Neuvostoliitossa. Kummassakaan tapauksessa ei tuoteta pitäen silmällä kuluttajia vaan ensimmäisessä tapauksessa huolehditaan voitoista, toisessa keskitetyn suunnittelubyyrokratian vaatimuksista. (Viimeksi

mainittua ongelmaa koetetaan ratkaista nyt Neuvostoliitossa ja muissa sosialistisissa valtioissa uudella talouspolitiikalla, rajoitetun voittosysteemin käyttöön otolla ja luomalla tietynlainen myynti-indeksi tuotantoindeksin täydennykseksi, katso esim. NKP:n keskuskomitean raportti syyskuulta 1965.)

Voimme tehdä nyt seuraavallaisen yhteenvedon. Suunnitelmallisen tuotannon ongelmaa on usein tarkasteltu kahtiajakona suunnittelemattomuus contra suunnittelu. Kapitalistisen markkinatalouden, suunnittelemattomuuden, seuraukset on uskottu voitettavan sosialisoimalla tuotantovälineet ja ottamalla käyttöön keskusjohtoinen suunnittelu. Keskitetyn suunnittelun ongelmana ei ole ainoastaan kaikkivoivan byrokratisoimisriski. Ei ole kysymys ainoastaan teknisistä vaikeuksista (vaikka apuna ovatkin tietokoneet) häiriöittä suorittaa kyseenlaista suunnittelua. On kysymys myös tiukan suunnittelun seurauksista kuluttajille.

Suunnittelukysymystä on usein tarkasteltu "joko-tai"-kysymyksenä. Ilmaistaksemme saman asian toisin: Suunnittelua tarkastellaan ikään kuin olisi kysymys joko-tai-kysymyksestä vaikka — kuten useimmiten yhteiskunnallisessa todellisuudessa — on kysymys jatkuvasta muuttujasta, jonka ääripisteitä ovat suunnittelemattomuus ja keskitetty suunnittelu. Tämä voidaan yksinkertaistaen esittää seuraavalla graafisella kuviolla:

Suunnitel-	Keskitetty
mattomuus	suunnittelu

Kysymys kuuluu: Onko keskellä hakasulalla merkityllä alueella optimaarivo, jossa suunnittelemattomuuden ja keskitetyn suunnittelun haitat kumoavat toisensa?

Jugoslavian kehitys osoittaa, millä suunnalla mahdollista ratkaisua voidaan etsiä: Valtio tekee kokonaissuunnittelun puitteet; yrityk-

sisä valittu työläisneuvosto päättää yrityksen sisäisestä päätösprosessista. Jugoslavian esimerkki osoittaa, että on mahdollista jakaa päätösprosessi osiinsa. Tämä tapahtuu rajoittamalla keskusvirkamiesten päätösvaltaa. Sen sijaan luovutetaan paikallisuunnitelman päätösprosessin hoitaminen työläisten ja virkamiesten valitsemille edustajille. Toisin sanoen Jugoslavian ratkaisu yhdistää keskitetyn suunnittelun, demokraattisen valvonnan, estää mahtavan keskusbyrokratian synnyn ja siirtää osan vallasta tehtaitten työläisneuvostolle.

Mutta myös Jugoslavian ratkaisulla on omat ongelmansa. Tällä en tarkoita niinkään paljon kysymystä valtiollisen suunnittelun ja desentralisoidun päätösprosessin välisestä koordinaatiosta. Tarkoitetaan ennen kaikkea tasa-arvoisuuden ongelmaa, erikoisesti kysymystä palkkaerojen tasoituksesta. Jos sosialismin ensimmäinen ongelma on suunnittelukysymys, toisina sanoen kysymys tuotantovoimien käytöstä, niin toinen merkittävä ongelma on, kuinka yhteiskunnallista tuotetta käytetään ja jaetaan. Jugoslaviassa on desentralisointi ja demokraattisen päätösprosessin käyttöön otto yrityksissä johtanut siihen, ettei tulojen tasoitusta ja siten elintason tasoitusta ole voitu suorittaa. Kroatian ja Slovenian teollisuusalueilla on elintaso huomattavasti korkeampi kuin pinta-alaltaan suuremmilla Serbian ja Bosnian maatalousalueilla. Siksi voitaisiin väittää, että yritys estää keskusbyrokratian syntyä ja demokraattisten paikalliselinten käyttöön otto on täytynyt ostaa yhteiskunnallisen ja taloudellisen eriytyksen hinnalla. Muttei voida väittää, että tämä eriytyminen on Jugoslavian järjestelmän välttämätön seuraus. Myös Neuvostoliitossa, jossa on voimakkaasti kehittynyt keskusjohtoinen suunnittelu, on huomattavia talou-

dellisiä eroavaisuuksia. Kun Jugoslaviassa eroavaisuudet ovat pääasiallisesti maantieteellisten alueiden välisiä, ne ovat Neuvostoliitossa osittain kaupunkien ja maaseudun välisiä, osittain on kysymys vallasta ja koulutuksesta. Keskusbyrokratian virkamiehet ja teknisen tai muunlaisen koulutuksen omaavat henkilöt, joilla on yhteiskunnallisesti merkittävä asema, saavat korkeampia tuloja, enemmän etuoikeuksia ja aivan toisenlaisen elintason kuin useimmat teollisuustyöläiset ja kollektiivitalonpojat.

Kysymys tasa-arvoisuudesta on aina ollut ja on jatkuvasti keskeinen vaatimus, jonka jokainen todella sosialistinen liike esittää. Se pohjautuu voimakkaisiin moraaliseettisiin vaatimuksiin sosiaalisten epäoikeudenmukaisuuksien poistamiseksi. Stalinin aikana nämä vaatimukset kiistettiin, ja niitä pidettiin pikkuporvallisina poikkeamia, ja tuonaikainen neuvostosanakirja väitti, että sosialismi ja pyrkimys tasa-arvoisuuteen ovat sovittamattomia keskenään. Niinkin myöhään kuin 24. 10. 1966 kirjoitti professori Timofejev Pravdan artikkelissaan Maota vastaan seuraavaa: "Pikkuporvalliset vallankumoukselliset tunteet siitä, että he pyrkivät saavuttamaan vulgäärin erojen kaventumisen... Sellaiset käsitykset ovat yhtä kaukana proletariaattisesta sosialismista kuin maa on taivaasta. Vulgäärin tasoituksen julistamista ja kehoitusta säilyttää köyhyys, kehoitusta tasa-arvoisuuteen jälkijättöisessä taloudellisessa tilanteessa on marxismi-leninismi aina pitänyt vastavallankumouksellisena, pikkuporvarillisena utopiana."

Tarkastelen kahta tärkeätä argumenttia tasa-arvoisuuden puolesta seuraavassa. Ensimmäinen on sosiologinen argumentti, toinen taloudellinen. Ensiksi: dualistinen-marxilainen luokkakäsitys, jonka kriteerinä on omistusoikeus ja val-

ta tuotantovälineisiin, johtaa loogisesti siihen, että kun tuotantovälineet sosialisoidaan, niin luokat kumotaan. Neuvostoliiton esimerkki osoittaa kuitenkin, että tuotantovälineiden, yksityisen omistusoikeuden kumoaminen tosin johtaa luokkien muodolliseen kumoutumiseen muttei sosiaalisten ryhmittymien tai jakojen poistumiseen. Suuria sosiaalisia ja taloudellisia eroja voi syntyä ja keskusbyrokratia, jolla on käytettävissään poliittinen, taloudellinen, sotilaallinen ja ideologinen valtakoneisto, voi jakaa itselleen taloudellisia etuoikeuksia, ja sen se myös tekee. Mao viittaa tähän, kun hän sanoo, että tuotantovälineiden sosialisointi tosin kumoo antagonistiset luokkaristiriidat, muttei kaikkia luokkaristiriitoja sellaisinaan.

Marxilainen luokkateoria ei tarkastele mitään muita sosiaalisen kerrostuneisuuden kriteerejä, sellaisia kuten koulutus, tuloerot ja yhteiskunnan rakenteessa omat valta-asetat. Tämä johtaa siihen, että uskotaan kaikkien luokkavastakohtaisuuksien ja tasa-arvoisuutta koskevien probleemien ratkeavan, jos tuotantovälineet sosialisoidaan, muttei ainoastaan siihen. Seurauksena on myös, että tuotantovälineiden sosialisointia ei pidetä välttämättömänä tai toivottavana välineenä vaan päämääränä sinänsä. Siten syntyy vaara, että ekonomis-teknoogista aspektia korostetaan liikaa demokraattis-humanistisen aspektin kustannuksella.

Toinen argumentti tasa-arvoisuuden puolesta, taloudellinen, voidaan lyhykäisestään esittää seuraavasti. Myös sosialisoiduissa yrityksissä työläiset tuottavat lisäarvoa. Voitto, joka syntyy, ei kuitenkaan joudu yksityisten kapitalistien käsiin vaan johdetaan valtion talousarvioon, koska kaikki investoinnit ja pääoman jaot tapahtuvat budjetin kautta. Bruttokansantuote, joka muodostuu kaikkien tuotteiden ja palvelusten kokonais-

suudesta, voidaan jakaa julkiseen ja yksityiseen kulutukseen. Jos yksityinen kulutus osoittaa suuria eroja eri henkilöitten ja ryhmien välillä siten, että tietyillä ryhmillä on paljon suuremmat tulot kuin toisilla niin tämä merkitsee, että osa lisäarvoa, joka on jaettu yksityiseen kulutukseen, jakaantuu epätasaisesti ja epäoikeudenmukaisesti. Siten palautuu ongelma-kenttään riisto marxilaisessa merkityksessä. Tämä ei tapahdu yksityisten kapitalistien vaan valtiollisen byrokratian kautta, joka sallii tai vieläpä edistää tuloeroja ja etuoikeuksien syntymistä.

Voimme nyt koota keskustelumme kahdesta sosialismin keskeisestä ongelmasta seuraavasti. Tuotannon suunnittelukysymys voidaan esittää siten, että on kysymys suunnitelmallisuuden yhdistämisestä tuotantoprosessin demokraattiseen valvontaan. Kysymys yhteiskunnallisen tuotteen jaosta on viime kädessä kysymys sosiaalisesta tasa-arvoisuudesta. Didaktisista syistä tietoisena siitä, että esitän erittäin vahvan yksinkertaistuksen, voidaan edellinen koota seuraavaan nelikenttään:

		suunnittelu keskitetty desentralisoitu	
jakelu	tasa-arvoisuus	Kiina	Kuuba
	sosiaalisia eroja	Neuvostoliitto Tšekkoslovakia ym.	Jugoslavia

Olemme yksinkertaisuuden vuoksi supistaneet kahden muuttujan määrää ja jakelun arvojen kaksiksi arvoa. Saamme näin neljä kenttää. Kolme näistä kentistä voidaan täyttää mailla, jotka edustavat kolmea erilaista kommunistista yhteiskuntajärjestelmää. Neljäs kenttä on tyhjä ja käsitykseni mukaan se edustaa sellaista sosialistista yhteiskuntaa, joka kykenee yhdistämään taloudellisten ongelmien ratkaisun humanistis-demokraattisten päämäärien kanssa. Vakaumukseni on, että sosialistisen yhteiskunnan ongelmien ratkaisua tulisi etsiä suunnalta, joka johtaisi neljännen kentän täyttämiseen.

Huomaavainen lukija ehkä ihmettelee, miksi Kuuba on sijoitettu ensimmäiseen kenttään mutta sen oikealla laidalla. Syy on se, että Kuubassa on tällä hetkellä voimakaita tendenssejä, jotka ehkä tulevaisuudessa voivat kehittää Kuuban yhteiskuntaa ao. suuntaan.

Che Guevara on esseessään "Uusi ihminen ja sosialismi Kuubassa" puhunut uuden ihmistyyppin luomisen välttämättömyydestä, ihmisen, jonka toiminnan yllykkeenä on muu kuin ne yllykkeet, joita pidämme tavallisimpina ja joiden usein katsomme virheellisesti olevan osa ihmisluontoa. Tavallisesti pidetään kilpailua välttämättömänä yllykkeenä. Tämä voidaan ja se täytyy korvata aikaisin opitulla ja siksi itsestään selvällä yhteistyötarpeella. Yksityiset päämääräasetelut, jotka ovat niin tavallisia meidän yhteiskunnassamme ja myös Euroopan sosialistisessa valtioissa, kuten aineellinen voitto ja sosiaaliset palkinnot — esim. status —, täytyy korvata suuntautumisella kohti ryhmän ja yhteiskunnan yhteisiä päämääriä.

Nyt voidaan kysyä, mitä tekemistä on toisenlaisen persoonallisuusrakenteen omaavan uuden ihmisen luomisella kahden ongel-

mamme, tasa-arvoisuuden ja desentralisaation, kanssa?

Lisääntynyt tuotanto, parempi tavaran laatu ja jatkuvasti kiihtyvä taloudellinen kasvu ovat talouselämän jokapäiväisiä tuloksia niin kapitalistisissa kuin sosialistisissäkin yhteiskunnissa. Sosialistisissa yhteiskunnissa koetaan akuutina kysymys siitä, kuinka voidaan saada työläiset tuottamaan enemmän ja parempaa sekä kiinnostua yrityksestään ja taloudellisesta kehityksestä. Tästä ongelmasta löydämme kaksi suuntausta, jotka ovat selvästi hahmottuneet Kuubassa käydyissä keskusteluissa. Sen tähden valitsimme Kuuban esimerkiksi. Debattia Kuubassa voidaan luonnehtia kahdella iskusanelalla: material incentives vai moral incentives. Täytyykö meidän korottaa palkkoja, ottaa käyttöön urakkatyö ja Stahanov-taalu vai pitääkö meidän yrittää vaikuttaa työtätekeviin luomalla tietoisuutta, korostamalla sosialistisia ihanteita?

Carlos Rafael Rodrigues, joka on lähtöisin vanhasta, perinteellisestä Kuuban kommunistisesta puolueesta, on puolustanut näkökantaa, että ainoastaan korkeammat palkat ja muu aineellinen rohkaisu voi kohottaa tuotantoa. Tässä yhteydessä hän saattoi vedota toisissa sosialistisissa maissa saatuihin kokemuksiin. Che Guevara puolestaan oli moraalisen rohkaisun kannalla. Aineelliset yllykkeet ovat monasti välttämättömiä, mutta niitä käytettäkään vasta toissijaisesti. Poliittisen tietoisuuden, vallankumouksellisen innostuksen, halun antaa panos yhteiskunnan kehitykseen tulisi olla ensimmäinen ja tärkein yllyke. Että se voi myös olla sitä, osoitettiin lokakuussa 1962, kun maininnousu uhkasi ja huolimatta monien työläisten liikekannallepanosta yritykset eivät ainoastaan voineet pitää yllä tuotantoaan vaan vieläpä kohentaa sitä.

Taloudellisen vallan desentrali-

sointi ja vallan delegointi yritysten työläisneuvostoille on välttämätön demokratisoitumisprosessin ehto. Mutta samanaikaisesti syntyy riski että tuloerot kasvavat. Ainoastaan henkilöt, joilla on kirkas poliittinen tietoisuus, jotka ymmärtävät osansa, voivat toteuttaa sekä desentralisaation että tasa-arvoisuuspyrkimykset. Siksi on välttämätöntä luoda uusi ihminen.

Socialismin ongelma on useimmin tarkasteltu pääasiallisimmin näkökannalta: kuinka voitaisiin poistaa kurjuus, hätä ja sorto. Siksi on keskitytty sellaisiin käytännön kysymyksiin, jotka koskevan talouselämää. Tämä johti siihen, että tuotantovälineiden sosialisointia pidettiin kaikki ongelmat ratkaisevana reseptinä. Stalinin aika on sitä vastoin osoittanut, millaisia ongelmia saattoi syntyä teknologisen-taloudellisen elementin yksipuolisella korostamisella.

Vaikkakin aktuaali maailman tilanne laajasti tarkasteltuna on taloudellisten ongelmien dominoinna, emme saa unohtaa, ettei socialismin ainoana tehtävänä ole poistaa epäoikeudenmukaisuus ja sorto vaan myös tuoda jotain uutta tilalle: nimittäin yhteiskunnan, joka antaa yksityiselle mahdollisuuden toteuttaa itseään, joka luo enemmän eikä vähemmän vapautta, josta tulee kaikkien ihmisten onnellisemman elämän peruskivi. Mutta tämä merkitsee demokraattis-humanistisen aspektin korostamista ja se merkitsee ennen kaikkea sitä, että socialismin toteuttaminen ei ole ainoastaan taloudellinen vaan myös psykologinen ongelma. Ilman uuden ihmisen luomista jatkaa vanhan yhteiskunnan touko kasvamista ja on olemassa vaara, että se tukahduttaa kaiken uuden.

Artikkeli on suomennos teoksesta Joachim Israel: Välfärdssamhället — och där-
efter?
Aldus-Bonniers 1969

Teknostrukturi ja valta

Tämä artikkeli on jatkoa siihen keskusteluun teknokratiasta, jonka Juha Manninen aloitti Katsaus 1/69:ssä

"Osinko on se osa voitosta, jota ei kyetä osakkailta salaamaan", on eräs saksalainen kansantaloustieteilijä sanonut. J. K. Galbraith käyttää kirjassaan runsaasti tilaa todistellessaan, ettei voiton maksimoiminen enää ole nykyaikaisen "kypsan yhtiön" peruspyrkimyksenä. Sen sijaan "kypsa yhtiö" pyrkii "organisaation laajentamiseen ja yhtiön jatkuvuuden takaamiseen".

Viime kädessä juuri viimeksimainittu pitkällä tähtäimellä on voiton maksimoimista. Nykyisillä monopolisoituneilla markkinoilla vallitseva yhä kiristyvä kilpailu, jonka toisaalta on aiheuttanut maailmanjärjestelmien välinen taistelu ja osaltaan yhä laajemmaksi ja mittavammaksi edennyt markkinoiden ja tuotannon monopolisoituminen, pakottaa niin kypsät kuin vähemmän kypsätkin yhtiöt investoimaan enemmän tutkimukseen, suunnitteluun, ts. yhtiön jatkuvuuden takaamiseen ja organisaation laajentamiseen. Kireä kilpailu tappaa välittömästi yhtiöt, jotka eivät käytä voittojaan em. tarkoituksiin, vaan jakavat ne esim. osinkoina. Ts. yritys ei **välittömästi** pyri mahdolli-

simman suureen osakkailleen jaettuun voittoon, koska kilpailun takia on pysyttävä markkinoilla mahdollisimman suurella pääomapanoksella. **Välillisesti** tämä tie luonnollisesti maksimoi voiton estäen kuitenkin samalla yhtiön tuhoutumisen. On huomattava, että kiristynyt kilpailu lisää ns. teknostruktuurin määrällistä osuutta "kypsan yhtiön" henkilökunnassa.

Kuten Karl Marx jo aikoinaan eritellessään kapitalistisen tuotantotavan kehitystä havaitsi tuotantolaitoksen omistuksen ja hallinnon tietyssä kapitalistisen yhteiskunnan kehityksen vaiheessa eroavan toisistaan, samoin on J. K. Galbraith todennut tämän olevan tapahtumassa amerikkalaisessa yhteiskunnassa. "Kaikkein tärkein tuotantosuhteiden tyyppiä määräävä seikka on **tuotantovälineiden omistusmuoto**. Tällöin ei tarkoiteta muodollista omistusoikeutta, vaan sitä tosiasiallista tilaa, jonka mukaisesti yhteiskunnan joillakin jäsenillä tai itse yhteiskunnalla on valta määrätä tuotantovälineistä ja siten myös tuotannosta. Omistusoikeus on vain tämä tilan juridinen, oikeudellinen pyhitys "(Neva-

lainen — Peltonen: Marxilainen kansantaloustiede)". Marxilaiset ovat jo vuosikymmenien ajan todenneet kapitalistiluokan tietyssä yhteiskunnan kehityksen vaiheessa muuttuvan loismaiseksi luokaksi, jonka lähettäminen vaikka kuuhun ei pysäyttäisi tuotantoa minuutiksiakaan. On huomattava, ettei suomalaisessa yhteiskunnassa tämä omistuksen ja hallinnon eriytymisprosessi ole edennyt vielä kovinkaan pitkälle; kaikki tärkeimmät tuotantoelämämme hallinnolliset asemat ovat suoraan 20 perheen jonkun jäsenen hallussa. Mutta merkitseekö tämä prosessi samalla omistavan luokan muuttumista vain muodolliseksi omistajaksi? Näinhän Galbraith ja useat muut ovat väittäneet.

Amerikassa on sattunut eräitä tapauksia, joissa ns. teknokratian ja tuotantolaitosten omistajien välillä on syntynyt erimielisyyksiä. Omistajat ovat vieneet voiton. On nähtävä se tosiasia, että vain niin kauan kuin ns. teknostruktuurin toiminta tapahtuu omistajien luoman viitekehysten, ts. voiton maksimoimisen lain puitteissa, yhteistyö sujuu kitkattomasti kuten aina

työntekijän ja työnantajan välillä. Vasta ristiriitatilanteen syntyessä finanssioligarkian valta tulee esiin. Samoin on esim. poliittisella päätöksentekosektorilla. Tuotantovälineiden omistajat, monopolistisen kapitalismin aikana siis finanssioligarkia, asettavat sen viitekehysten, jonka puitteissa poliittinen ja henkinen "valta" toimii. Riippuu yhteiskunnassa tietynä konkreettisenä hetkenä vallitsevasta luokkataistelusta, ts. omistavan luokan ja työtätekevien luokkien välisestä voimasuhteesta, joutuuko omistava luokka poliittisen päätöksenteon yhteydessä ottamaan huomioon myös työtätekevien luokkien edut.

Mitä sitten tulee ns. "omistuksen demokratisoitumiseen", "kansankapitalismiin" on muistettava Leninin sanat: "Osakeomistuksen demokratisoituminen", jonka tuloksena porvarilliset sofistit ja opportunistit, myöskin sosiaalidemokraatit, odottavat (tai uskottelevat odottavansa) pääoman demokratisoitumista... on todellisuudessa finanssioligarkin mahdin eräs lisäämiskeino". Tosiasiassa kansankapitalismin kautta suuromistajien on mahdollista saada käyttöönsä pienomistajien varat. Vanha klassinen esimerkki, jota viime aikoina on käytetty, kertoo Wärtsilä-yhtymän kansankapitalismista. Wärtsilä-yhtymä tarjosi muutama vuosi sitten kullekin työntekijälleen mahdollisuuden ostaa 5 osaketta nimellisarvoltaan à 60 mk eli yhteensä 300 mk. V. 1967 jaettiin osinkoa 10 % eli 30 mk. "Olettakaamme, että Wärtsilän työmies viiden osakkeensa kanssa lähtee Pietarsaaresta yhtiökokoukseen Helsinkiin. Pelkästään matkakuluina hän maksaa kaksinkertaisesti sen, mitä saa vuodessa osinkovolttoa. Perillä hän huomaa, ettei hänellä ole yhtiökokouksessa mitään sananvaltaa. Ei sittenkään, vaikka kaikki 30.000 kansanosaketta olisi yhtiökokouksessa edustettuina. Nehän ovat vain 2,3 % ko-

ko osakekannasta (1.312.000:sta)" (Olavi Pohjola: Kansankapitalismita). Ruotsin valtion suorittamien tutkimusten mukaan 5—15 % yhtiön osakkeiden kokonaisarvoista riittää, jos osakkeet ovat muuttaman ihmisen käsissä tai kontrollissa, yhtiön muun osakepääoman käytön kontrolloimiseen. Kansanomainen käsitys siitä, että kontrolliin vaaditaan 50,1 % on väärä.

Teknostruktuurin pääosaltaan on proletariaatin osaa. On kuitenkin huomattava, että niiden teknostruktuurin jäsenten, joiden menestyminen ja kohtalo riippuu olennaisesti kapitalismin puitteissa tapahtuvasta jatkuvasta volttojen kasvusta, kuuluvat elimellisesti kapitalistisen yhteiskunnan pönkittäjiin, eivät sen haudankalvajiin, proletariaattiin. Ne työväenluokan kerrokset, joita voitaisiin kutsua paitsi teknostruktuuriksi myös tekniseksi sivistyneistöksi, ovat työväenluokan uusia kerroksia, vasta proletarisoituneita kerroksia.

Opiskelijoiden parissa tapahtuneen radikalisoitumisen objektiivinen perusta on löydettävissä opiskelijoiden muuttuneesta yhteiskunnallisesta asemasta. Heistä ei enää

tulekaan yhteiskunnan parempiosaisia. Viime kädessä yhteiskunnallisen aseman muuttuminen siis on syynä subjektiivisella tasolla tapahtuneisiin ja tapahtumassa oleviin muutoksiin. Prosessi on kuitenkin vasta alussa, tiedostaminen on vielä hämärää kuten Cohn-Benditillä, mutta on muistettava vuosisadan vaihteen Venäjän olleen aikoinaan maa, jossa yliopistot olivat kapinassa vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää vastaan. Myöhemmin kapinaan yhtyi koko maa työväenluokan johdolla, ylioppilaiden avustuksessa.

John K. Galbraithin, Walt W. Rostowin ja eräiden muiden "nykyaikaista teknistä yhteiskuntaa" kuvailevien henkilöiden väittämät voidaan kiteyttää ns. konvergenssteoriaan, jonka mukaan sosialistinen ja kapitalistinen yhteiskunta tulevat aikaa myöten saamaan yhä enemmän yhteisiä tunnuspiirteitä ja tuloksena on tulevaisuudessa näiden kahden yhteiskuntajärjestelmän synteesi. Nämä teorialat, joilla ei ole yhteiskunnallista vastaavuutta, palvelevat hallitsevan luokan etuja. Kieltämättä on todettava esim. **Uuden yhteiskunnan** olevan melko mielenkiintoinen valtiomonopolistisen kapitalismin analyysi, vaikka johtopäätöksiä ei Galbraith vielä uskallakaan tehdä.

TOIMITUKSELLE SAAPUNUTTA KIRJALLISUUTTA

Antti Eskola: Vasen laita laeva, Kirjayhtymä 1969

Matti Kurjensaari: Kansakunnan kaapin päällä, Tammi 1969

Yrjö Ahmavaara: Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia, Tammi 1969

Ralf Dahrendorf: Homo sociologicus, Kirjayhtymä 1969

Palaamme kirjallisuuteen seuraavassa numerossa.

S. ALBERT KIVINEN:

Sikermä protestilauluja

II Oleväisen arvoitus ja suomalainen elämänmuoto

Tää olevainen suuri on arvoitus,
siitä paljoa emme voi tietää.
Mikä kaiken on pohja ja tarkoitus,
vai turhaako elämämme lie tää?
Perimmäisiltä pulmilta ihminen
ei saada voi konsanaan rauhaa:
henki ainettako on,
vai aine aineeton,
ken ties sen?

Mutta Henki jos yksin ois todellinen
ja aine varjo vain heikko,
niin säilyisi systeemi suomalainen,
Parta-Kallen välstyisi peikko.
Siis tiede ja viisus kiistaton
materialismin nyt murskaa.
Oppi kristillinen, pyhä, mystillinen
taas kirkas on!

Veronmaksaja äärellä Olemisen
vain pohtikoon tarkoitustansa,
sai tehtävän onneksi ikuisen,
näin säilyy kurissa kansa.
Verot kirkolle toi,
sodat käydä se voi,
luottaa Johtajaan.

I Ehdotus Vietnamin laillisen, länsi- mais-kristillisiä arvoja puolustavan halli- tuksen kunniamarssiksi

Iso palkkamme on, hallitus tehoton.
Meillä armoa, ei kotimaata.
Koko valtamme jenkkien pommeissa on,
ei pelkomme loppua saata.
Potkas tyhjää jo herrat Diem sekä Nhu,
Mr. Ky hän jaksaa vain yhä.
Syrjään pantava meidän on kaikki muu,
paitsi aatos ylpeä, pyhä:
Buivaania tarvitsee Pentagon,
soma Adolfin saappait on koittoa,
sota vielä jos Vietnamin jatkua on,
niin Wall Street se miljardit voittaa,
Da Nang, Saigonin baarit ja Pleikunkin maa,
niin suuri jenkkien valta.
Tätä maata ei Vietkong milloinkaan saa
pois Nixonin anturan alta.
Ja jos huonosti käy, meitä Isäntien
lentokoneet nopeat kantaa
yli pauhun, kenttien hurmeisten
Sveitsin pankkiin, päin Espanjan rantaa.

(Sävel: Jääkärien marssi)

(sävel: Kyllikki-valssi)

III Olemisen ääret

Olemisen ääret nää
eivät sielumme silmiltä näkemättä jää.
Siellä kaukana kuin hornan tuutti
se ABSOLUUTTI
siellä se asuu, juu
Mysteeri rannaton
meidät hurmannut on.
Syvyyttä luodatkaa,
ihmettä palvokaa.
Olemista löydä et,
vaikka kuinka helvetisti etsiskelet,
mutta sitä kun tarpeeksi pohdit,
laumasi johdit
kirkon helmaan, juu.

(sävel: Eldanka-järven jää)

IV Laulu mätänevän kapitalismin ideologisesta ylärakenteesta

Olioista sinänsä et mitään tietää voi,
siis nöyrästi vain polvistu, kun kirkon kellot soi.
"Materia" ruma sana, lausua ei saa.
Muuten kaatuu Pyhä Kirkko, pörssi romahtaa.
Heil Hitler! Heijaa heijaa heil!
Syvähenki saksalainen Aatun valtaan vei.

Paavi, Rudi Steiner mulle oppl-isät on,
viesteihin mä uskon melkein joka meedion.
Aldous Huxleyn tavoin omaan napaan tuijotan,
LSD:stä viisauden löydän suurimman.
Sat-hit-ananda! Jotain kullekin,
valita voit Nietzen taikka toisen heppulin.

Jungin kanssa sielun syövereiltä tutkailen,
aidossa olemisessa eksisteerailen.
Wittgensteinin kera kielen analyysit teen,
Winchin "uusi aalto" minut tempaa harjalleen.
Halleluja! Hospodi pomiloi!
Mielenrauhan mulle Rasputinin sauna toi.

(sävel: Juliska)

Silmäyksiä

Tiedon mandariinit ja USA:n sotavankkurit

Puhe tiedon mandariineista on alkanut yleistyä maanmaailion kielitieteilijän Noam Chomskyn aloittaessa noin vuosi sitten säälimättömän analysoinnin Yhdysvaltain tiedemiesten asemasta ja vaikutuksesta maansa Vietnamin verilikkiin ja sotapolitiikkaan yleensä. Tunnettuahan on, että varsinkin Yhdysvalloissa sotakoneisto rahoittaa suorasti tai epäsuorasti suurimman osan tieteellisestä tutkimuksesta: viime toukokuun Bulletin of Atomic Scientists viulauttee prosenttilukua 75, josta noin puolet tulee suoraan Pentagonista, loput niiden korporaatioiden kautta, joiden jatkuva ja varma menestyminen on riippuvainen hallituksen puolustusbudjetista, alihankinnoista Pentagonille, NASA:lle jms.

Se, että muutamat Yhdysvaltain tiedemiehet ovat puhuneet Vietnamin sodan vastaisissa tilaisuuksissa hallituksen politiikkaa vastaan ja ottaneet ehkä muutenkin osaa sodan ja imperialismin vastaiseen toimintaan, on luonut tiedemiehille jatkuvasti skitsofreniaan verrattavan tilanteen: he puhuvat suuria sanoja sodan mielettömyydestä, mutta tekevät samanaikaisesti tutkimuksia, joiden yksinomaisena tarkoituksena on sotateknologian rasvaaminen ja potentiaalin lisääminen. Tilanteen kehittyminen on vienyt silhen, että tiedemiehet eivät enää, kun tuloksia heidän puheittensa arvovallasta huolimatta ei ole syntynyt, usko sanan magiikkaan, vaan koko tämän vuoden ajan on Yhdysvaltain tiedemiespiirissä alkanut konkreettisempi liikehdintä, joka on suun-

nattu sitä vastaan, että tiede valjastetaan sotavankkureiden eteen. Tieteentekijät ovat eläneet tieteen vapauden unelmissa, he ovat nähneet tieteen edistyksen sanansaattajana: tätä voisi kutsua edistysoptimismin yksinkertaiseksi, näiviksi muodoksi. Heidän asenteensa taustalla voi nähdä uskon tutkimuksen ja rationaalisen kielen ominaispainon aikaansaamaan ihmisten järkilyntymiseen ja maailman muokkaantumiseen järjestyneeksi, harmoniseksi paikaksi, paikaksi ihmisen asua. Tämän ajattelutavan väärän luottavaisuuden ja katastrofaalisuuden on tuonut ytimekkäästi esiin amerikkalainen historioitsija Zinn: "When you have a disinterested Academy in a very interested world, you have disaster" eli vapaasti mukailen "Jos erittäin politisoituneessa maailmassa on poliittisesti erittäin kykenemätön yliopisto, seurauksena on tuho".

Tuskin voi kuvitella sopivampaa paikkaa protestiaallon syntysijaksi kuin Yhdysvaltain tekniikan ja tutkimuksen eräs keskeisempi paikka, Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.). Maaliskuun 4. päivänä suurin osa opiskelija- ja opettajakuntaa keskeytti normaalin tutkimus- ja opetusrutin; tästä liike on saanut nimensä "Maaliskuun 4. päivän liike". Kyseessä on siis lakko. Tämä ja sitä seuraavat päivät käytettiin tiiviisti keskusteluihin ja seminaariryöskentelyyn. Jo pelkän lakon aikaansaama reaktio oli valtava: tällaista mahdollisuutta ei oltu otettu huomioon, ovathan M.I.T.:n kaltaisen laitoksen henkilökunta ensiluokkaisesti palkattua, sosiaaliset edut valtavat, tutkimustaloudellisesti heillä ei pitäisi olla mi-

tään valittamista, ja herrojen arvovalta on mittaamaton. Mitä heillä ei ole sellaista, jota emme ole heille antaneet tai jonka voisimme antaa heille koska tahansa — näin tuumailtiin?

Eräs liikkeen keskeisimmistä hahmoista, professori Chomsky, ilmaisi asian seuraavasti: "Kun hallituksen politiikka on vastuutonta ja moraalitonta, älymystön vastuu ajaa sen poliittiseen toimintaan". Chomskyn henkilöhistorian kannalta tämä ei ollut millään tavalla uusi tilanne: hänhän on kuulunut Vietnamin sodan vastaisen taistelun etulinjaan jo vuosina. Tästä voi lukea kuvauksia mm. Norman Mailerin suomeksikin ilmestyneestä teoksesta "Yön armeijat", joka kertoo Vietnamin sodan historian suurimmista mielenosoituksesta Washingtonissa ja sen taustatekijöistä. Mutta odottamatonta oli liikkeen saama laaja kannatus ja sen nostattama innostus ennestään välinpitämättömien tieteentekijöiden keskuudessa. Liike levisi nopeasti kymmeniin Yhdysvaltain korkeakouluihin, joukossa melkein kaikki huomattavimmat ja arvostetuimmat oppilaitokset.

Mitä nämä liikkeet sitten todistavat ja mikä on niiden merkitys? Ainakin ne todistavat Yhdysvaltain sotapolitiikan vähittäistä murenemisestä ja sen kannatuspohjan kaatumisesta. Niiden merkitystä on vielä tässä vaiheessa vaikea veikata, koska Vietnamin sota on tähän mennessä ollut melkein ainoa yhteinen liikkeen kiinnekohta ja yhdistävä tekijä. On kuitenkin olemassa merkkejä siitä, että amerikkalaisten tieteentekijöiden taunta on radikaalisti muuttumassa ja heiltä on yhä vaikeampi saada houkutelluksi moraalisesti vastuuttomien tutkimusprojektien taakse. Tutkimuksen poliittinen ja yhteiskunnallinen konteksti on valkeneemassa — ja miksei näin myös Suomessa?

P. L.

otava

WOLF H. HALSTI ■ OTAVA

Me,
VENÄJÄ
ja muut

Me ja idänpolitiikkamme-

kirjailijan näkemys

... ja tutkijan

Paavo Rintala

PAASIKIVEN AIKA

Romaani suomalaisesta yhteiskunnasta "vaaran vuosina" tai "valkoisen hysterian aikaan".

Päähenkilöinä Paasikiven linjan rakentajat ja vastustajat kadunmiehestä Paasikiveen, Zdanovista Tahko Pihkalaan ja Tahkon vävypoikaan, nuoreen lupaavaan kirjailijaan asti.

370 s. 18/22:—

Wolf H. Halsti

ME, VENÄJÄ JA MUUT

Mitä ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen sotilaalliset artikkelit käytännössä merkitsevät? Eversti evp. Wolf H. Halsti antaa kirjassaan suoraan kysymykseen suoran vastauksen, siirtää ulko- ja puolustuspoliittisen keskustelumme fraasien ja hokemien keskeltä uudelle tosiasioiden tasolle.

313 s. 14/18:—